

En feodal manifestation: SUNDBOHOLM

- en kvalitativ studie av en medeltida sätesgård i
Bälinge socken, Södermanland

Kandidatuppsats i arkeologi
Stockholms universitet
HT 2011
Helena Rosengren
Handledare: Jonas Monié Nordin

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING

1.1 Introduktion.....	1
1.2 Syfte och frågeställningar.....	1
1.3 Metod och avgränsning.....	2
1.4 Forskningshistorik.....	2

2 TEORETISKA BEGREPP

2.1 Habitus, fält och feodalism.....	3
--------------------------------------	---

3 BEGREPSDISKUSSION

3.1 Borg, befästning, palats och gård.....	4
3.2 Frälset och riddare.....	7
3.3 Förvaltning och fögderi.....	7

4 BAKGRUND

4.1 Maktens och politikens fält i det medeltida samhället.....	8
4.2 Det medeltida Södermanland, Rönö härad och Bälinge socken.....	9
4.3 Hammersta-ätten och habitus.....	10

5 BESKRIVNING AV PLATSEN SUNDBOHOLM

5.1 Topografiska data.....	11
5.2 Historiska data.....	11
5.3 Arkeologiska data.....	14

6 UNDERSÖKNING

6.1 Form, material och funktion.....	14
6.2 Symbolik, kapital och habitus.....	20
6.3 Likhet och olikhet med andra platser.....	24

7 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER.....

7.1 Förslag på vidare forskning.....	28
--------------------------------------	----

8 REFERENSER.....

Abstract:

This paper deals with the former manor house Sundboholm in Bälinge parish in Södermanland and the examined timeperiod is 1280–1383. The aim of my study is to understand what kind of site Sundboholm were on the basis of the remains of the building and its form. Moreover the paper discusses what function Sundboholm might have had in the local context of the Medieval society in Södermanland. To gain a more extensive understanding of the Medieval culture and expressions of power this study deals with the concept of feudalism. Futhermore this paper discusses Pierre Bourdieu's concepts of 'capital, field and habitus' in an attempt to visualize the aristocratic family that figures behind the construction of Sundboholm. Bourdieu's concepts are useful to understand why some people reach success in a society while some don't, and also for understanding how dominance can be expressed through cultural codes such as architecture.

Omslagsbild:

Koholmens naturreservat, Bälinge socken, Södermanland. Bakom krönet ligger holmen med Sundbohols ruin. Fotograf: Stefan Rosengren (www.stefanrosengren.se), 2011.10.11.

1. INLEDNING

1.1 *Introduktion*

Jag ägnade min arkeologi II uppsats åt att försöka förstå etablerandet av sätesgården Sundboholm i Bälings socken, Södermanland genom att undersöka hur det omgivande landskapet och bebyggelsen förändrades och utvecklades från vikingatid till medeltid (1300-tal). Jag kom fram till att etablerandet av Sundboholm som sätesgård på en holme, och på initiativ av frälsesläkten Hammersta-ätten, kunde förstås i ljuset av en medeltida aristokratisk ideologi som började få fäste i det svenska samhället vid den tiden. Den ideologin diskuteras av Martin Hansson och går i korta drag ut på att aristokratin upprätthöll sin höga status genom att reproducera maktrelationer gentemot den omgivande bondbebyggelsen. Ideologin innehöll en rumslig dimension i form av att aristokratin organiserade landskapet och valde att isolera sig från den övriga bebyggelsen, ofta på holmar och öar, och den materialiserades genom arkitekturen (Hansson 2001:36). Detta perspektiv ville jag applicera på uppförandet av Sundboholm, men då jag stötte på en rad komplikationer i form av otydliga och osäkra uppgifter resulterade uppsatsen till att i mångt och mycket bli en landskapsstudie och en ortnamnsstudie där endast liten uppmärksamhet kunde ägnas själva lämningarna av Sundboholm. Därför tänkte jag nu åter igen vända blicken mot denna intressanta punkt på kartan och förhoppningsvis kan de tankar och funderingar som jag burit med mig äntligen få se ljuset i denna uppsats.

Vad som är oklart är om Sundboholm var en befäst eller en obefäst gård, och vad för slags plats det var. I det avseendet går de få källorna som finns isär. Detta frågetecken i Sundbohols historia är en grundläggande anledning till den undersökning jag ämnar att göra i denna studie. Jag är nyfiken på att undersöka vilken funktion Sundboholm kan ha haft i det medeltida Bälings socken, men även att spinna vidare på tankarna om maktutövning och materiella maktuttryck. En annan anledning till denna studie är att Christian Lovén framhäver Sundboholm som en tidig efterföljare till Alsnöpalatset på Adelsö i Mälaren (Lovén 1996:470), vilket väcker intressanta frågor ur både ett arkeologiskt och arkitekturhistoriskt perspektiv. För att försöka reda ut Sundbohols något dunkla historia avser jag att göra en kvalitativ undersökning av platsen.

1.2 *Syfte och frågeställningar*

Syftet med denna uppsats är att undersöka vilken typ av plats Sundboholm kan ha varit, med utgångspunkt i det arkeologiska källmaterialet och ruinens form. Vidare är syftet att undersöka vilken funktion platsen Sundboholm hade i det medeltida samhället. För att nå mitt syfte avser jag att besvara följande frågor:

1. Vilken typ av anläggning var Sundboholm under medeltiden? Vilka möjligheter ger en arkeologisk analys av form, byggnadsmaterial och placering i landskapet att förstå vilken funktion platsen haft?
2. Hur kan Sundboholm som materiellt uttryck tolkas i det medeltida samhället utifrån begreppen kapital, habitus och feodalism?
3. Kan en fördjupad förståelse av Sundboholm uppnås genom jämförelser med andra samtida platser?

1.3 Metod och avgränsning

Tidsmässigt kommer jag att avgränsa denna undersökning från 1280, när Alsnö stadga trädde i kraft, till 1383, vilket är det år som Sundboholm som gods byter ägare från Hammersta-ätten och tillfaller Bo Jonsson (Grip). Denna tidsperiod faller inom ramen för vad som brukar kallas svensk högmedeltid, det vill säga ca 1250–1400. Uppsatsen är en kvalitativ studie av platsen Sundboholm och jag har använt mig av en tvärvetenskaplig metod med arkeologiska, historiska och arkitekturhistoriska källor. Detta perspektiv motiveras mot bakgrund av Anders Andréns resonemang om hur ting och text samverkar och hur de utgör olika delar av samma kontext. Han menar att ting och text ingår i ett diskursivt sammanhang eftersom varken matriell kultur eller skriftliga källor har existerat isolerade från varandra eller från andra mänskliga uttryck (Andrén 1997:154–158). Detta tänkesätt finner jag högst angeläget för min studie som rör en period i historien där båda typer av källor finns bevarade. Tyngdpunkten kommer dock att ligga på det arkeologiska källmaterialet vilket är rumsligt avgränsat till Sverige och baseras på fornminnesregistrets fornlämnelsesbeskrivningar. De historiska källmaterialet utgörs av medeltida dokument och brev, vilka jag har tagit del av genom Svenskt Diplomatariums digitala huvudkartotek på Riksarkivets hemsida. Jag använder även en jämförande metod och de jämförelseobjekt som används är avgränsade till andra gårdar och byggnader i Sverige inom den angivna tidsperioden.

1.4 Forskningshistorik

Sundboholm har inte stått i fokus för någon tidigare forskning, däremot nämns Sundboholm i litteratur som handlar om det medeltida Södermanland eller om medeltida borgar (jfr Indebetou 1877; Schmidt 1936; Lundberg 1976; Mattisson 1986; Lovén 1996; 2000; Rahmqvist 2010).

Inga skriftliga källor nämner vem som uppförde Sundboholm. Sigurd Rahmqvist anser att det förmodligen var Magnus Ingevaldsson som låtit bygga gården, men utesluter inte att det kan ha varit Ingevald Estridsson (Rahmqvist 2010:34). Ann-Christin Mattisson hävdar att det var Ingevald Estridsson som la grunden till godset och sätesgården då hon anser att Ingevald i egenskap av sin sociala ställning var en man som borde haft god kännedom om tidens befästningsseder (Mattisson 1986:75). Christian Lovén jämför Sundboholm med folkungapalatsen och vill lyfta dess funktion från att ha varit en befästning till att ha varit en av de tidigaste efterföljarna till dessa palats (Lovén 1996:470; Lovén 2000:50–52).

Den hypotes jag förde fram (jfr diskussion i Rosengren 2010) föll i linje med Ann-Christin Mattissons tankegång om att det var Ingevald Estridsson som uppförde Sundboholm. Genom att kartlägga de vikingatida höggravfälten, rita ut den vikingatida strandlinjen och studera ortnamn och äldre kartmaterial kom jag fram till att det 'Sundby i Bälinge' som Ingevald förvärfvar genom ett jordbyte 1313 har ett annat geografiskt läge än vad *Det medeltida Sverige* (DMS) anger. Där antas att Sundby troligen låg på samma plats där nuvarande Holmby (se fig. 1) ligger och att Sundboholm härstammar från det (Janzon 2006:149,159). Jag menade att platsen för 'Sundby' bör ses ha sitt ursprung vid platsen där prästgården (som senare heter Sundbo) och kyrkan ligger, eftersom den vikingatida strandlinjen bildade ett sund precis vid den platsen och eftersom det var en befolkad bygd där. Namnet Sundbo (och Sundby) har förhistoriska kopplingar och är en

inbyggarbeteckning; 'sundboar'; de som bodde vid sundet (SOL 2003:40). Platsen för Holmby har inga vikingatida eller äldre belägg, vilket ledde mig till föregående slutsats. Ur det resonemanget följde även ett annat, nämligen att namnet 'Sundbo' flyttade med och bildade förleden i namnet på sätesgården (jfr Bjäresjö → Bjärsjöholm i Anglert 1995). Efterleden –holm var given eftersom de topografiska förutsättningarna för platsen stämde (Mattisson 1986:17).

2 TEORETISK BAKGRUND

2.1 *Habitus, fält och feodalism*

Olle Ferm är medskribent i biografien över riksrådet Bengt Jönsson (Oxenstierna) som levde i Sverige på 1400-talet. För att bättre förstå Bengt Jönssons offentliga karriär och insatser i det samhället har Ferm lyft fram och använt Pierre Bourdieus begrepp; *fält*, *kapital* och *habitus* i sin analys. Begreppen har Bourdieu utvecklat för att förklara varför vissa människor och grupper är socialt och ekonomiskt framgångsrika, medan andra inte lyckas i samma utsträckning (Ferm 2004:16). Dessa begrepp är alltså fruktbara för att analysera olika maktstrukturer, varav jag har valt att använda dem i min egen analys. Pierre Bourdieus texter är i många fall svårtillgängliga, varför jag har valt att använda mig av sekundärlitteratur (Bourdieu 1993; Ferm 2004; Nordin 2005; Nordin 2009) för att lättare kunna arbeta fram Bourdieus begrepp.

Under medeltiden var samhället i Norden i varierande grad präglad av en feodal samhällstruktur som tydligast uttrycktes genom att makten i samhället baserades på jordäggande med territoriella indelningar, vilket skapade en situation där kungamakt, kyrka och frälse garanterades rättigheter och tillägnade sig överskottet av den agrara produktionen i form av skatt, tionde eller avrad (Lindkvist 1990:8, 14). Rikets politiska organisationsform förändrades och omvandlingen gav upphov till ett stratifierat statssamhälle där kungamakt tillsammans med det andliga och världsliga frälset privilegierades och utövade makten i samhället (Lindkvist 1990:5, 11–12). De samhällsförändringar som skedde skapade ett socialt band mellan individer och grupper i samhället (Hansson 2001:28–29). Det sociala bandet kan förstås som en feodal hegemonisk ställning där toppskiktet i samhället i egenskap av sin dominerande maktposition satte mallen för en självklar världsbild som uppfattades som ”sunt förnuft” (Nordin 2005:17). En feodal hegemonisk position innebär alltså en indirekt maktutövning (Nordin 2005:17) där individer och grupper i samhället blir beroende av varandra och relationen dem emellan förutsätts av dess existens. De hegemoniska positionerna är föränderliga och förhandlas ständigt i samhällets diskurs där aspekter av religion, kultur och produktion samverkar (Nordin 2005:17).

I Norden fanns en stor andel självägande bönder och förlänningar blev med få undantag aldrig ärftliga, vilket skiljer det nordiska samhället från ett klassiskt feodalt samhälle (Hansson 2001:26–27). Det höjer frågan i vilken utsträckning det nordiska samhället verkligen var feodalt, men införandet av ”[...] ett av kungen förlänat herravälde (frälset) som uppbar räntorna från sina underlydande utan att betala skatt för dessa inkomster (annat än rusttjänsten)” talar för att samhället på ett övergripande plan kan ses ha varit feodalt, eftersom skatterna i form av avrad var förlände (Nordin 2005:19).

Den feodala samhällsstrukturen kan förstås med Pierre Bourdieus begrepp *fält*, som han menar finns där

det råder konkurrens om något. Inom varje fält finns särskilda aktörer och institutioner som försöker uppnå konkurrensfördelar gentemot andra inom fältet. Ett fälts uppbyggnad kan förstås som ett nätverk av relationer mellan olika positioner som aktörerna inom fältet intar. För att kunna agera inom ett angivet fält behövs enligt Bourdieu en tillgång av vad han kallar ekonomiska, sociala, kulturella och symboliska *kapital* (Ferm 2004:16–17). Dessa kapital kan satsas inom fältet, vilket alstrar nytt kapital om satsningen går hem: ”[...] konsumenten bidrar till att *producera den produkt som han konsumerar [...]*” (Bourdieu 1993:248). En viktig aspekt av Bourdieus kapital som Ferm pekar på är att de i sig är dynamiska. Ett kapital kan omvandlas till ett annat kapital, vilket i sin tur kan generera ett tredje osv. Eftersom värdet av en viss tillgång varierar mellan olika fält kan en aktör strategiskt satsa olika tillgångar för att få positioner inom flera fält (Ferm 2004:17).

Det tredje begreppet *habitus* handlar enligt Bourdieu om klass, kultur och makt, och kan förklaras som en kunskap för hur man spelar olika tillgångar inom fälten, och det är individens tillgångar på kapital som utgör stommen för dess *habitus* (Ferm 2004:18–19). För att hävda sig inom ett fält måste man förstå sin egen position och ha kunskap om hur klass och kultur innebär makt. *Habitus* handlar om att förstå hur makt utövas inom gruppen eller klassen, och en förmåga att på bästa sätt kunna utnyttja dem till sin fördel. En individs *habitus* innefattar således vissa möjligheter och begränsningar för hur man förhåller sig till världen och tillvaron (Nordin 2005:20–21). Det innebär mönster av tänkande, beteenden och handlande, vilket i högsta grad är sådant man får med sig under uppväxten. Därför är kunskapen om dessa möjligheter och begränsningar inte alltid medvetna utan kan vara internaliserade (Ferm 2004:18–19; Nordin 2005:20–21; Nordin 2009:253). Det som enligt Bourdieu kallas distinktionen (*La distinction*) innebär att den enskilde individens *habitus* skildrade vikten av *hur* något gjordes, snarare än *vad* som gjordes (Nordin 2005:21).

Det sociala band som uppstod mellan individer och grupper i det hegemoniskt feodalt präglade samhället är intressanta utgångspunkter för föreliggande studie eftersom den behandlar en sätesgård (Sundboholm) och dess ägare som var frälseman (Ingevald Estridsson). En sätesgård hade underlydande torp eller gårdar och mark som nyttjades av landbor knutna till gården, och överskottet av produktionen från dessa tillägnades gårdens ägare (Hansson 2001:29). För att nå en djupare insikt om maktstrukturer i det medeltida samhället är begreppen feodalism och hegemoni viktiga att begrunda, liksom är begreppen fält, kapital och *habitus* relevanta att lyfta fram för att synliggöra vilka förutsättningar och möjligheter individerna bakom Sundboholm hade.

3. BEGREPPSDISKUSSION

3.1 Borg, befästning, palats och gård

Det finns en mängd olika namn och beteckningar för borgar i både medeltida källor och i den moderna litteraturen om medeltida borgar, några exempel är; *castrum* (borg), *castellum* (befästning/skans), *curia* (gård), *fortalicium* (befästning), *manerium/mansio* (sättesgård) (i Hansson 2011:39). Martin Hansson menar att det är problematiskt att försöka förena termerna med specifika borgtyper då en och samma borg under medeltiden kan ha kallats för olika saker. Termerna var föränderliga och ibland ersattes vissa termer av

andra, ibland skedde en förändring i språkbruket som gav upphov till en ny term eller så genomgick borgen en ombyggnad som motiverade en annan term. Hansson lyfter fram hur mångfalden av termer och begrepp för borgar speglar variationen av borgtyper och hur borgar med olika konstruktion ändå kan ha haft samma funktion (Hansson 2011:39). Han menar att en studie av en medeltida borg därav inte kan begränsas till att försöka passa in med de olika begreppen, utan att de måste ses i ett mer rörligt sammanhang där, förutom en militär funktion, platsens läge i landskapet, möjligheten att få tillträde till platsen, dess byggnadsbestånd och symboliska funktion måste stå i centrum för förståelsen av den (Hansson 2011:33). Martin Hansson använder en tämligen bred definition av begreppet borg där inte bara de stora kungliga fästena räknas in utan även de många enklare borgarna, som ofta var byggda i timmer (Hansson 2011:33). Således menar Hansson att: "[...] en borg skulle då kunna definieras som en eller flera byggnader omgivna och avgränsade av gravar, vallar, pallissader, murar eller en kombination av dessa, vilka begränsar och kontrollerar tillträde och insyn till borgens inre".

Christian Lovén hävdar att det som skiljer borgen från övriga befästningar är dess funktion, och inte utformningen av dess försvarsanordning. Han ger en mer precis definition av ordet *borg* genom att uppfatta borgen som en bostad där man offrat bekvämlighet för att uppnå försvarbarhet (Lovén 1996:27). Däremot menar han, i linje med Martin Hansson, att det är svårt att exakt avgränsa vad begreppet borg innebär. Lovén använder begreppet borg om de kungliga slotten och om biskoparnas och frälsets starkaste anläggningar (Lovén 1996:27). Christian Lovén har i större utsträckning en militär syn på borgar än vad Martin Hansson har.

Innebörden av orden *befäst* och *obefäst* är även de problematiska, framför allt vad avser frälstes privata gårdar, men högst relevanta begrepp att diskutera i relation till borgar och gårdar. I medeltidsdokument betecknas de ytterst sällan som befästa, vilket innebär att det endast är lämningarna som kan berätta om gården var befäst eller obefäst, och det är i sig inte alltid helt tydligt och lätt att se (Lovén 1996:27). De gårdar som låg på holmar utgör ur definitionssynpunkt en svårbestämd grupp i avseendet att ha varit befästa eller obefästa. Detta eftersom vattnet runt holmen å ena sidan utgjorde en naturlig grav, men om holmen hade en alltför stor omkrets blev stränderna å andra sidan svåra att övervaka och försvara. Christian Lovén gör avgränsningen att betrakta gårdar på holmar längre än 200 meter som obefästa (Lovén 1996:28).

Under 1200-talet byggde folkungafamiljen ett par obefästa *stenpalats*, vilka skiljde sig avsevärt från de samtida borgarna som byggdes (Lovén 1996:104). Palatsen i Norden var uppförda med influens till stenpalatsen på kontinenten, där de fungerade som furstens bostad och sal, men de hade även en föregångare i de stora hallbyggnaderna i trä från järnåldern (Lovén 2000:49). Folkungapalatsen var praktfulla byggen där kungamakt och aristokrati kunde hålla möten, förhandlingar och gästbud i stora salar, vilket associerade kungahuset med en europeisk härskarkultur (Lovén 2000:49). Till folkungapalatsen hörde bland annat Alsnö hus på Adelsö i Uppland, Vadstena i Östergötland och Lena (nu Kungs-Lena) i Västergötland (Lovén 1996:104–106). Christian Lovén menar att dessa palats blev en viktig arkitektonisk förebild för biskoparnas och frälsets byggen under 1300-talet (Lovén 1996:104; Lovén 2000:49).

Huvudgård, *sätessgård* eller enbart gård (på latin *villa*, *curia* eller *mansio*) är under senmedeltiden beteckningen för en större egendom (Andræ 1961:702). C–G Andræ menar att en huvudgård dels omfattar

jord som var i direkt drift kring själva gården och dels av jord som brukades av landbor knutna till gården men som låg mer eller mindre avlägset från den (Andræ 1961:703). Andræ anser att en huvudgård på så vis även kunde fungera som en förvaltningsenhet där den utgjorde ett förvaltningscentra för jordägarens övriga mark och de landbor som inte räknades in under gården (Andræ 1961:706).

Sigurd Rahmqvist ställer sig dock kritisk till C–G Andræns användande och analyser av de latinska termerna och menar att de är något missvisande (Rahmqvist 1996:17). Han menar att den latinska termen *villa* motsvarar det neutrala och allmänna begreppet by, vilket avser en självständig, namngiven bebyggelseenhet som har fastställda gränser, och menar att *curia* och *mansio* däremot betecknar ett storjordbruk som drivs på ett annat sätt än ett vanligt bondejordbruk (Rahmqvist 1996:16–17). *Curia* och *mansio* menar Rahmqvist betecknar det som i svenskt material brukar kallas huvudgård eller sätesgård, där sätesgård avsåg den huvudgård som en frälseperson skrev sig till (Rahmqvist 1996:17–18). Det som Sigurd Rahmqvist ifrågasätter är framförallt Andræns slutsats om att huvudgårdar som benämns *curia* haft karaktären av att ha varit ett förvaltningscentra för all jord knuten till gården och han hävdar att termen endast avser själva gården eller huvudgården, medan övrig jord kan tillhört den men inte ligga under dess drift (Rahmqvist 1996:17).

Detta relaterar Rahmqvist till diskussionen om begreppen *godskomplex*, *godsbildning* och *godssamling* (Rahmqvist 1996:18–19). Ett godskomplex definierar Rahmqvist som ”[...] en konkret, geografisk storhet, en mer eller mindre sammanhängande jordegendom i en viss geografisk omgivning. En annan innebörd av begreppet är en storgodsägares samlade jordinnehav vid en viss tidpunkt” (Rahmqvist 1996:24). Rahmqvist menar att det är viktigt att ställa sig frågan hur ett godskomplex kommit till och ordet 'gods bildning' ser han som neutralt till sin innebörd, där en persons gods innehav kan ha tillkommit av mer slumpartade faktorer, såsom genom arv, giftermål och bakarv (Rahmqvist 1996:19). Ordet 'godssamling' förutsätter däremot ett medvetet förvärv av viss jord som samlades geografiskt kring en sätesgård genom köp eller byten, detta kallas även arrondering (Rahmqvist 1996:17). Jag kommer att förhålla mig till och använda Sigurd Rahmqvists definitioner i den kommande undersökningen.

Vad avser ordet borg så undviker Sigurd Rahmqvist att använda det om annat än för riksfästena, vilka han anser vara regelrätta fortifikatoriska anläggningar avsedda att kunna motstå större anfall och längre belägringar. För frälsets privata anläggningar anser han att begreppet befäst sätesgård är rimligt att använda då dess försvarsanordningar främst varit avsedda att skydda mot mindre angrepp. Han ansluter således till ett engelskt språkbruk där *fortified manor* eller *tower house* användes om en gård med liknande försvarsanordningar som de befästa sätesgårdarna, och där *castle* innebär större, muromgivna anläggningar (Rahmqvist 1996:41–42).

Sundboholm benämns med termerna 'borg', 'gård' och 'sätsgård' i det skriftliga materialet (se Indebetou 1877; Schmidt 1936; Lundberg 1976; Mattisson 1986; Lovén 1996; 2000; Rahmqvist 2010). I denna uppsats har jag valt att först och främst använda termerna 'gård' och 'sätsgård' vilket ansluter till Sigurd Rahmqvists språkbruk och definitioner. Emellertid är Martin Hansson en viktig källa i denna uppsats och eftersom han använder begreppet borg i en vidare definition (där frälsets och biskoparnas befästa gårdar inkluderas) kommer jag även att använda termerna 'enklare borg' och 'borg' när jag refererar till Hansson.

3.2 Frälset och riddare

Frälsets uppkomst i slutet av 1200-talet räknas som en av de viktigaste och mest framträdande sociala förändringar som skedde under medeltiden, och även ett tecken på att de nordiska länderna tog till sig den feodala strukturen där makten i samhället baserades på jordägande (Hansson 2001:28–31). Frälset organiserades i det värdsliga frälset (aristokratien) och det andliga frälset (biskopar och präster) och de bildade en ny samhällsklass som utmärktes genom särskilda privilegier, främst skattefriheten (Rosén 1993:50). Krigstjänsten var grunden för skattefriheten, och de personer som hade möjlighet att utgöra krigstjänst till häst (tungt rytteri) undantogs från skatten. Detta fastslog Magnus Ladulås genom Alsnö stadga vid Alsnö möte 1280 (Hansson 2001:31; Hansson 2011:22). Till en början var det i princip öppet för alla inom landet att ingå i frälset, men i praktiken var det endast möjligt för de som hade ekonomiska tillgångar att bekosta bepansrad utrustning och stridshäst (Hansson 2001:31). Men trots det var inte frälset en enhetlig grupp, utan stora ekonomiska och sociala klyftor rådde dem emellan. Bönder med tillräckliga ekonomiska resurser stimulerades till att hålla stridshäst och moderna vapen, vilket medförde att frälset utgjordes av en grupp med en bred bas (Rosén 1993:50–51). En differentiering med begreppen *högrälse* och *lågrelse* blir här nödvändig. Inom högrälset utgjorde riddarna kärnan, de var högst uppsatta och de var ofta riksråd, vilket bidrog till att andra inom gruppen som satt i rådet kunde jämföras med riddare (Lovén 1996:273).

En individ inom det värdsliga frälset kunde under medeltiden omnämnas som riddare, väpnare, friboren man eller välboren man, men att bli dubbad till riddare stod högst i rang och förunnades vanligen bara medlemmar ur de mest högättade släkterna inom aristokratien. Riddardubbingar verkställdes av kungen och den som blev dubbad till riddare svor att vara kung och kyrka trogen och fick ofta andra kungliga uppdrag (Hansson 2011:24). Frälset, och framförallt högrälset, hade mycket makt och inflytande i samhället under medeltiden, både genom jordinnehav och genom sina maktpositioner. Ingevald Estridsson (Hammersta-ätten) som behandlas i denna studie var under sin levnadstid både riddare och riksråd (ÄSF 1989:235) och omnämns som 'välboren' (i t. ex. SDHK 3037) vilket ger en fingervisning om hans sociala ställning och habitus.

3.3 Förvaltning och fögderi

Under 1200-talet byggde kungamakten ett antal borgar på olika håll i riket som både militära och politiska maktmedel för att kunna kontrollera landet (Fritz 1972:33–34). Varje borg blev en *förvaltningsenhet* från vilken ett lokalt område behärskades och borgens befälhavare hade till uppgift att försörja den och sin besättning, men hade även administrativa uppgifter såsom att ta emot skatter, böter och annat som tillföll kungen i form av varor, pengar eller tjänster (Fritz 1972:35–36). Borgens försörjningsområde kallades *fögderi*, men begreppet kunde även avse en fogdes förvaltningsuppdrag (Fritz 1972:59).

Fogdarna betecknades både *advocatus* eller *prefectus* i de samtida diplomerna och beteckningarna är synonyma (Fritz 1972:82). Under 1200-talet förekommer fogdar oftast som befälhavare på de kungliga borgarna och är således personer i kunglig tjänst, men fogdetjänsterna utökades med tiden och fanns att hitta inom kyrkan, hos större läntagare och godsägare och över större distrikt kunde även finnas underfogdar

(Ljung 1959:455–456). De första borgfogdarna (fram till 1319) var högättade riddare i kungens tjänst för vilkas räkning de skötte de hus med tillhörande land som de hade blivit anförtrodda, förvaltningsformen kallas för kronoförvaltning (Fritz 1972:82). Fogden kallades av kungen för 'sin' och fick ta befallningar över utövandet av kungens myndighet och förvaltningen av dennes angelägenheter i fögderiet, det fanns alltså inte, åtminstone i teorin, utrymme för någon självständig maktutövning (Fritz 1972:82). Ingevald Estridsson var fogde på Nyköpingshus fram till år 1311 eller 1312 då han även blev fogde i Stockholm (ÅSF 1989:235).

4 BAKGRUND

4.1 *Maktens och politikens fält i det medeltida samhället*

Den tidsperiod som vi idag kallar för medeltiden innebar en rad stora förändringar för det rike som kom att bli Sverige och det är en period av historien som i stor utsträckning formade dagens samhälle och landskap. Kristnandet bidrog till att i högre grad integrera de nordiska rikena i den kristna europeiska kultursfären, där ett utbyte och ett deltagande med kontinenten gynnade kulturprocessen (Hansson 2011:15). Kyrkans och klostrens makt och inflytande växte i takt med att deras egendomar och jordinnehav tillväxte under 1100- och 1200-talet, främst genom donationer från kungamakt och aristokrati (Rosén 1993:44). Den kristna ideologins hierkiska syn på samhället influerade i hög grad det svenska samhällets uppbyggnad, och kristendomens införande och institutionella etablerande hade en central betydelse för det feodala samhällets framväxt (Lindkvist 1990:12). Fram till tidig medeltid baserades makten i samhället på kontroll över människor, men med tiden förändrades samhällets organisationsform och territoriella anspråk blev viktiga eftersom makt och ekonomiskt välstånd övergick till att baseras på kontroll över jord (Lindkvist 1990:8–13). Uppkomsten av territoriella indelningar är kännetecknande för övergången till ett statsamhälle och Tomas Lindkvist menar att det feodala samhälle som växer fram i 1200-talets Sverige var det första klassamhället (Lindkvist 1990:8–10). Skattesystem infördes och de resurser som kronan fick in användes inte bara för att bygga upp en riksförvaltning med ämbetsmän, fogdar och soldater, utan även för att bygga borgar från vilka kronans förvaltning kunde skötas (Fritz 1972:32, 60).

Under 1200-talet utmärktes Sverige av periodiska inbördesstrider och upproriska grupper inom aristokratin opponerade sig mot den starkare centralmakt som växte fram (Rosén 1993:36–38). Under riksbildningen konkurrerade representanter ur aristokratin om makten och kungatronen, vilket ledde till att det rådde något av ett politiskt kaos i Norden (Rosén 1993:60). För att utöva makt och få inflytande i den sociala eliten gällde de att knyta både personliga och sociala kontakter inom de aristokratiska nätverken, vilka ofta skapades genom att de aristokratiska släkterna slöt allianser med varandra genom äktenskap och släktskap, och inte bara inom det egna landet utan med fördel med inflytelserika personer från utlandet (Anund & Qviström 2010:57).

Under 1200-talet organiserades även en fast institution vid konungens sida, ett så kallat riksråd. Inom riksrådet fanns olika ämbeten, vilka innehades av medlemmar ur rikets främsta ätter. Uppkomsten av riksämbetena och rådet hade sitt ursprung i utländska förebilder (förmodligen nordtyska och danska) och var ett steg i riktningen mot en starkare centralmakt, där både det världsliga och andliga frälset knöts till tronen,

och vice versa (Rosén 1996:60–61). Detta går att återkoppla till Pierre Bourdieus begreppsapparat och tanken om fält och konkurrens (Bourdieu 1993; Ferm 2004; Nordin 2009). Inom det politiska fältet under medeltiden rådde hög konkurrens och individer försökte hävda sig för att på bästa tänkbara sätt skapa fördelar och privilegier gentemot andra aktörer inom fältet (Ferm 2004:17). Ingevald Estridsson omnämns som riksråd under 1320-talet (ÄSF 1989:235) och innehade därmed ett eftertraktat ämbete som gav honom konkurrensfördelar gentemot andra individer som verkade inom samma fält. Genom sin sociala ställning som fogde och riddare tillskrivs Ingevald Estridsson enligt Pierre Bourdieu tillgångar av kapital (t. ex. sociala, symboliska och kulturella), kapitalen gav honom tillträde till det ”maktpolitiska” fältet och genom väl utfört arbete (en satsning av sina kapital) blev han befodrad och tilldelades ämbetet som riksråd (satsningen gick hem), vilket genererade honom nya kapital (Ferm 2004:17).

4.2 Det medeltida Södermanland, Rönö härad och Bälinge socken

Namnet Södermanland betyder ”södermännens land” och syftar på de som bodde söder om Mälaren. Södermanlands landskap är småskaligt och omväxlande och innehåller ett nätverk av sjöar, vattendrag och skogklädda höjdryggar till en efterföljd av inlandsisens tyngd (Anund & Qviström 2010:11). Nyköping ligger precis vid kusten i Rönö härads sydvästliga hörn och var en viktig stad för rikets administration under 1200- och 1300-talen. Den kungliga borgen Nyköpingshus uppfördes vid Nyköpingsån någon gång under 1200-talet och borgens syfte var dels att ge skydd åt kungamakten, dels att skapa kontroll och vara ett fäste för förvaltningen i Södermanland (Anund & Qviström 2010:59–60). Större delen av Södermanland ingick i Nyköpings slottsfögderi vid 1300-talets början, men efter branden i Nyköpingshus 1318 fram till dess återuppbyggnad på 1360-talet hamnade delar av landskapet (bl. a. Rönö härad) under Stockholms slott och en särskild Sörmlandsfogde inrättades (Fritz 1973:24; Janzon 2006:22).

Efter Birger jarls död 1266 blev hans son Magnus Birgersson (Ladulås) hertig över Södermanland och disponerade allt som låg under hertigdömet, således även Nyköpingshus. Hertig Erik Magnusson var nästa generation som innehade Nyköpingshus och Södermanland i flera år, fram tills riksdeleningen 1310 då landskapet tillföll kung Birger Magnusson (Fritz 1973:21; Rahmqvist 2010:35). Nyköpings gästabad ägde rum 1317 då kung Birger bjöd in sina bröder Erik och Valdemar för att hämnas dem för den så kallade Håtunaleken (1306), vilket resulterade i att de båda bröderna fängslades och senare avled (Rosén 1996:63).

Rönö härad är ett av landskapets största härader och dess huvudbygd ligger kring sjön Runnviken, vilket redan under järnålderna var tätbebyggt (Rahmqvist 2010:17). Häradsnamnet återgår sannolikt på ett äldre bygdenamn (som även återfinns i sockennamnet Runtuna) som har två kända belägg: *a Rauningi* från 870-talet och *a rauniki* från 1000-talet (Janzon 2006:133). Rönö härads socknar präglas över lag av att till största delen bestå av frälsejord och endast en liten del utgörs av skattejord, kronojord och kyrkojord, detta utifrån 1500-talets jordeböcker (Janzon 2006:133–280). I hela häradet finns endast fyra sätesgårdar registrerade; Nynäs i Bälinge socken (1328), Sundboholm i Bälinge socken (1359), Edeby i Ripsa socken (1345) och Sjösa i Svärta socken (kungsgård 1385, sätesgård 1477), anmärkningsvärt är att av dessa fyra ligger två av dem dessutom i samma socken (Janzon 2006:152, 158, 199, 261). Årtalen inom parantes anger det första skriftliga belägget för gården som sätesgård, alltså inte när de först blev sätesgårdar.

Nuvarande Bälunge socken omfattar i stort sett samma område som under medeltiden och Bälunge är skriftligen omnämnt första gången omkring 1280 som; *in Baelingh* (Janzon 2006:142). Bälunge kyrka byggdes sannolikt på 1200-talet och den ursprungliga romanska kyrkan bestod av ett långhus av gråsten med måtten 6 x 9 meter (Janzon 1996:142). Sedan dess har kyrkan genomgått en rad om- och tillbyggnader starkt präglade av högaristokratins anspråk; två kupolkrönta gravkor i full barock ger kyrkan en närmast rysk eller grekisk-ortodox utstrålning (Bonnier mfl. 2008:234). I DMS är 63 jordeboksenheter uppräknade i Bälunge socken under 1550-talet och påfallande är att av de 63 enheterna är hela 58 enheter frälsejord och endast fyra enheter är kyrkojord och en enhet skattejord (Janzon 2006:143).

4.3 Hammersta-ätten och habitus

Hammersta-ätten är en sörmländsk ätt som är känd sedan början av 1300-talet och det är en av de mest betydande medeltida frälseätkterna i landskapet (ÄSF 1989:234). Ätten har benämnts efter sin främsta sätesgård under 1400-talet (Hammersta i Ösmo socken, Sotholms härad) och deras vapen var en kluven sköld med färgerna grönt och gult (ÄSF 1989:234). Ingevald Estridsson är släktens äldste kände medlem och han var först väpnare för att sedan bli riddare någon gång mellan 1316–1319 och från 1320 nämns han som riksråd (ÄSF 1989:235). En intressant synpunkt är att Ingevald fick sin mors efternamn (Estridsson) vilket sannolikt innebär att hon var mer högättad än vad hans far var. Ingevald var vid år 1308 hertigarna Eriks och Valdemars fogde (advocatus) på Nyköpingshus och år 1311 eller 1312 blev han även prefectus i Stockholm (ÄSF 1989:235). Exakt när Ingevald avled är okänt, men möjligen levde han ännu 1327 men var i alla fall död 1337 (ÄSF 1989:235). Han var gift och fick två kända söner; (väpnaren) Magnus Ingevaldsson (belagd 1337–1364) och (riddaren) Nils Ingevaldsson (belagd 1337, dog 1351)(ÄSF 1989:235).

I uppsatsens teorikapitel diskuteras begreppet habitus och hur det handlar om klass, kultur och makt. Habitus består av både förvärvade och ärvda dispositioner och den tillgång på kapital som en individ besitter utgör ramen för hans eller hennes habitus. Habitus kan även ses som en kunskap om hur tillgångar av kapital kan satsas inom olika konkurrensutsatta fält (se kap. 2.1). Ingevald Estridssons uppväxt är okänd, men det står helt klart att han i sitt vuxna liv tillhörde frälset, och sannolikt räknades han till högfrälset eftersom han var både fogde, riddare och riksråd under sin levnadstid. En intressant fundering är om han redan tillhörde en välboren släkt eller om han kanske var en nouveau-riche?

Grunden för makt och socialt inflytande var under medeltiden baserat på jordinnehav men även på nätverk och allianser. I Ingevald Estridssons fall finns två konkreta exempel på att mäktiga personer i samhället figurerade inom hans nätverk. Dels donerade hertigarna Erik och Valdemar allt det gods som marsken Tyrgils Knutsson ägt i både Rönö och Jönåkers härad till Ingevald 1308 som belöning för trogen tjänst (Fritz 1972:78; Janzon 2006:134). Dels genomför han ett markbyte med biskop Styrbjörn 1313 på Tynnelsö (se kap. 4.1.2). Det bör tilläggas att den donation som Ingevald mottog av hertigarna är det enda kända exemplet av just donation eller förläning till en kunglig fogde (Fritz 1972:78). Detta säger något om Ingevalds habitus och med vilka förutsättningar han navigerade i samhället.

Som sannolika högfrälsemedlemmar kan Ingevald Estridsson och hans söner tillskrivas självklara

tillgångar av de kapital som diskuteras i teorikapitlet. Ekonomiskt kapital omfattar materiella tillgångar (t ex. jordinnehav, Sundboholm), socialt kapital utgörs av sociala kontakter och förbindelser (t ex. hertigarna Erik och Valdemar, biskoparna), symboliskt kapital utgörs av immateriella värden såsom anseende, prestige, heder och liknande (t ex. fogdetjänsten, ridderskapet, riksrådsämbetet), kulturellt kapital är brett och innefattar allt från utbildning, uppfostran och artefakter till sätt att uppträda, förmåga att uttala sig i tal och skrift osv. (t ex. Sundboholm, fogdetjänsten, riksrådsämbetet, han behärskade latin)(Ferm & Nyström 2004:17; SDHK 2566). Här blir det viktigt att lyfta fram tanken om kapitalen som dynamiska. Ett ekonomiskt kapital förutsatte Sundbohols uppbyggnad, men sedan genererar sätesgården i sig ett kulturellt kapital (visar på ett sätt att bo värdigt en frälseperson), men Sundboholm fortsätter även att vara ett ekonomiskt kapital i form av att vara en materiell tillgång.

5 BESKRIVNING AV PLATSEN SUNDBOHOLM

5.1 Topografiska data

Lämningarna efter det medeltida Sundboholm ligger på en idag landfast holme i Sundhällafjärden i Bälinge socken, Rönö härad i Södermanlands län (se fig. 1). Holmen kallas för Koholmen och är sedan 2003 ett naturreservat, på en lantmäterikarta från 1720 kallas den *Hålm Engen* (Mattisson 1986:74, Lantmäteriet: 04-BÄL-28). Området är beväxt med blandskog med övervägande del lövträd och lövbuskar. Åt norr och väster om Sundboholm ligger havsviken Sundhällafjärden, i söder en större moränrygg och åt öster är det våtmark, vilket är den forna havsviken (FMIS Bälinge 60:1). Holmen är runt 3,5 meter högre än havsytan (enligt Harry Alopaeus mätning) och lämningarna efter Sundboholm ligger på en plan platå. Holmen sluttar brant ner mot vattnet i väster och relativt brant åt söder och öster, mot norr sluttar holmen flackt ner mot vattnet och bildar där ett näs. Sundhällafjärden är den övre fjärden av den vik som leder in från Östersjön, den nedre heter Sibbofjärden. Till följd av landhöjningen delar Koholmen idag av de både fjärdarna nästan helt och hållet sånär som på ett smalt sund. Under vikingatid var holmen en egen ö och var då helt omgiven av vatten. Vidare in i medeltid kan tänkas att holmen fortfarande var omgiven av vatten eller åtminstone delvis omgiven av vatten och våtmarker (FMIS Bälinge 60:1). Strax nordost om Sundboholm ligger Bälinge kyrka och strax väster om kyrkan ligger prästgårdsfastigheten Sundbo, markerad första gången på karta 1707 (Lantmäteriet: 04-BÄL-93). Oppeby och Måstena är idag två av de större gårdarna i området, Måstena ligger strax norr om Sundboholm och Oppeby ytterligare strax norr om det.

5.2 Historiska data

Sundboholm nämns skriftligen första gången 1359 då makarna Magnus Ingevaldsson och Ingrid Erengisledotter skänkte i själagagn för sig och sina föräldrar till Bälinge kyrka 6 1/2 öresland i Sundbo i Bälinge socken, med därtill hörande Ålsäter, *Hielmungen och *Apalle fiell vid Nynäs samt en islott och en sommarnot (SDHK 7636). Ortnamn med en * framför kan inte återfinnas i varken gammalt eller modernt kartmaterial (Janzon 2006:18). Sex öresland och ett örtugland är ca 3,12 hektar, det går 100 hektar på en km² (<http://omvandlare.com/area/>). Testamentbrevet dateras följande: ”Skrivet i Sundboholm i Herrens år 1359

den sjunde dagen efter Kristi födelse” (SDHK 7636). De skänkte marken till prästbolet och det skulle gälla för eviga tider med enda villkor att prästerna skulle läsa själamässor över donatorerna och deras föräldrars själar i kyrkan. Magnus och Ingrids dotter, Kristina Magnusdotter, gifte sig med Nils Gädde och de två tar sannolikt över Sundboholm efter föräldrarna. Första belägget är ett dokument från 1362 då ”[...] Nicholao in Sundboholm [...]” var faste (vittne) vid undertecknandet av ett brev (SDHK 8133). År 1370 och 1375 utökar Kristina och Nils sina domäner betydligt genom att byta till sig och köpa ytterligare gårdar och mark i både Bälinge och omkringliggande socknar (SDHK 9692, 10650). Genom detta blev Sundboholm ett betydande godscomplex i Södermanland (Lundberg 1976:30).

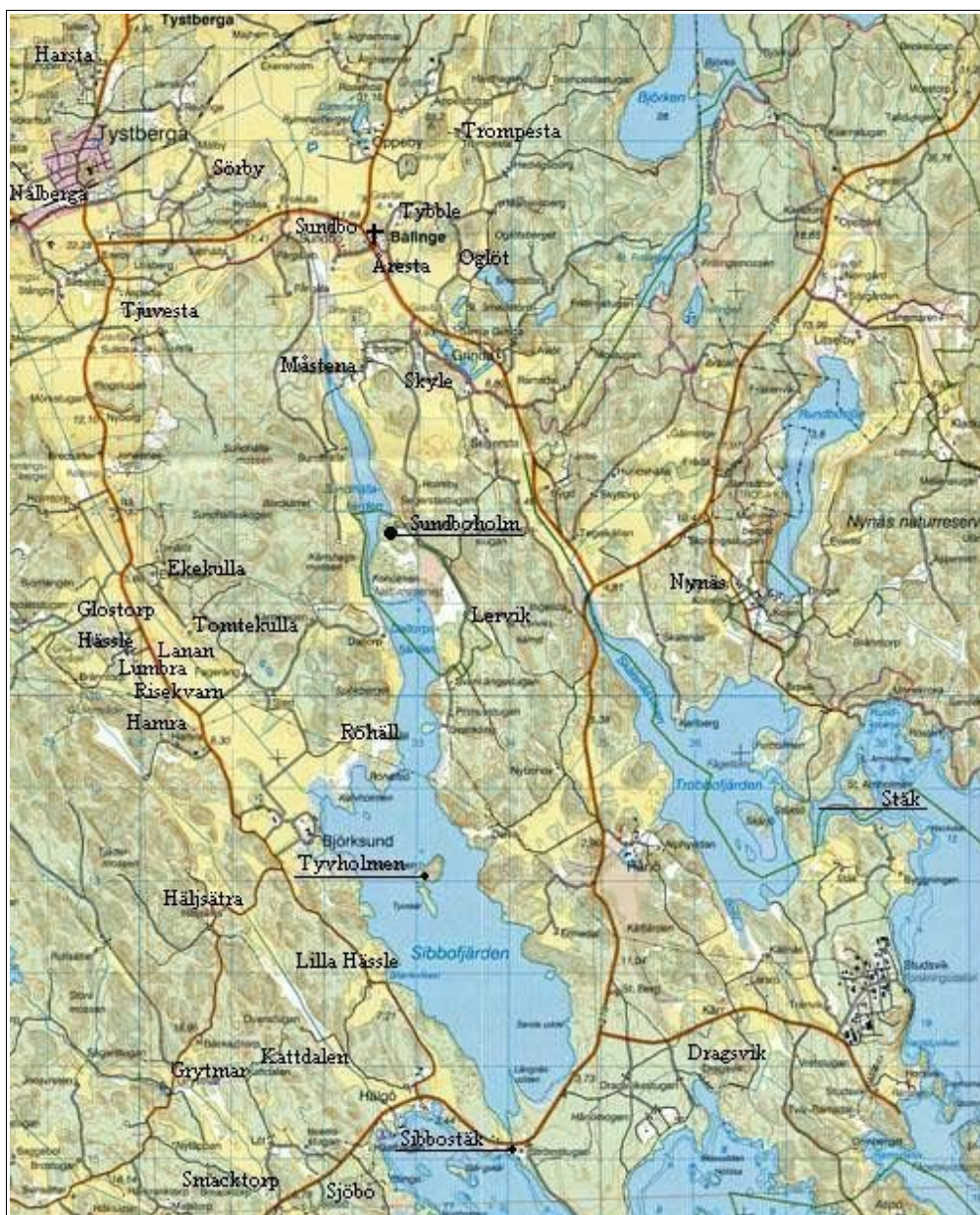

Fig. 1: Lantmäteriets topografiska terrängkarta i skala 1:50 000 (583 Stendörren) med Sundboholm och en del av de gårdar och torp utmärkta som nämns vid ägobytet 1383 (Janzon 2006:158). Rönö hd ligger i sydöstra Södermanland och Östersjöns havsvikarsträcker sig in och präglar landskapet än idag. Holmen där Sundboholm låg gav både ett gott strategiskt och kommunikativt läge. De två stäken Sibbostäk och Stäk är utmärkta vid inloppet från Östersjön. Märk sätesgårdarna Sundboholm och Nynäs placering i relation till stäken. Landhöjningen har näst intill avsnört passagerna in till Sibbo- respektive Trobbofjärden, men under 1300-talet var det en vattenväg som med största säkerhet utnyttjades kontinuerligt.

Detta intresserade riksdrotsen Bo Jonsson (Grip) och 1383 sker ett ägobyte i vilket Kristina och Nils erhåller jordegendomar i Västerljungs socken i Hölebo härad i utbyte mot Sundboholmset (Janzon 2006:158; även Mattisson 1986:75). Vid ägobytet med Bo Jonsson är Sundboholm ett markland stort (vilket motsvarar ca. 3,95 ha) och under gården ligger torpen: *Slaetzthorp, *Lund, Lervik och Hässle (Janzon 2006:158–159). Till godset hör även jord i Tybble, Trompesta, Åresta, Måstena, Skyle och Oglöt i Bälinge socken, Svärdsbro i Sättersta socken, och Lumbra, Sörby, Tjuvetsa, *Ösby, Nälberga, Ekeby, *Thorpe, Harsta (med 22 underliggande torp) och Klävsta i Tystberga socken och jord i Ogensjö och Kvarnby i Västerljungs socken (Janzon 2006:158–159; SDHK 12371). Efter ägobytet 1383 så ingick Sundboholm i Bo Jonssons (Grip) väldiga jordkomplex och sannolikt förlorade Sundboholm sin funktion som sätesgård i socknen till Nynäs, som Bo Jonsson då ägde och var knuten till (Mattison 1986:75; Janzon 2006:158). Bo Jonsson (Grip) gick bort 1386 men Sundboholm som godscomplex levde vidare och ärvdes generation efter generation ända fram till 1522 då det delades upp mellan Nils Bosson Grips döttrar, Marina och Kerstin (Rahmqvist 2010:22–23).

I den nusvenska översättningen av det bytesbrev som upprättades 1383 över Sundboholms jordegendomar står alla torp som tillhörde Sundboholm namngivna (Lundberg 1976:69). Vissa av dem finns registrerade i fornminnesregistret som övergivna tomter/gårdar/torp eller som försvunnen bebyggelse. I Västerljungs socken finns (Stora) Ogensjö registrerat som övergiven tomt (FMIS Västerljung 219:1). I Bälinge socken finns Åresta gamla tomt (FMIS Bälinge 172:1) bevarad. I Tystberga socken fanns under Harsta tjugotvå torp, och av dessa finns sex registrerade, vilka är Lanans gamla tomt (FMIS Tystberga 262:1), Ringola (FMIS Tystberga 270:1), Risekvarns gamla tomt (FMIS Tysteberga 299:1), Ör (FMIS Tystberga 164:1), Tjårbäck (FMIS Tystberga 252:1), Fageräng (FMIS Tystberga 250:1) bevarade. Av de resterande sexton torp och gårdar som nämns ligga under Harsta i bytesbrevet finns tio ortnamn bevarade (se fig. 1); Dragsvik, Sjöbo, Smacktorp, Helgsäter, Hamra, Tomtekulla, Ekekulla, Kattdalen, Grytmar och Hässle (FMIS Bälinge, Tystberga; Lundberg 1976:69). Resterande sex ortnamn; Blankvik, Brännertorp, Bennabo, Kalftorp, Wataby och Svankäng finns inte bevarade som ortnamn eller registrerade i fornminnesregistret (FMIS Bälinge, Tystberga; Lundberg 1976:69).

År 1359 var Sundboholm sätesgård för Magnus Ingevaldsson, men vem det var som anlade Sundboholm är som ovan nämt ovisst (se kap. 1.4). Intressant är att Ingevald Estridsson redan 1313 byter till sig kyrkans mark i Sundby i Bälinge socken av biskop Styrbjörn i Strängnäs, mot lika mycket av Ingevalds arvejord i Berga i Sela (Ytterselö) socken (SDHK 2566). Bytesbrevet är daterat till den 7 maj 1313 på Tynnelsö och nämner: ”[...] sex öresland jämte ett örtugland i Sundby i Bälinge socken med alla tillägor såsom åkrar, ängar, skogar, fiskevatten, kvarnar och kvarnplatser såväl i som utom gården, längre bort eller närbelägna med evärdelig äganderätt” (Lundberg 1976:22; Janzon 2006:159). De jordegendomar i Rönö härad som Ingevald Estridsson erhöll 1308 avsåg Klävsta i Tystberga socken med underliggande jordar (se kap. 4.3). Klävsta ligger ungefär sex kilometer ifrån den mark Ingevald byter till sig 1313 (Janzon 2006:292). Det finns även ett bevarat dokument som behandlar en gränstvist mellan Ingevald Estridsson och Andreas Hemmingsson, tvisten rör området strax söder om 'Sundby' (se fig. 1) och avsåg gränsmarken som står mitt emot och i Röhäll samt Tyvholmen (Janzon 2006:155; SDHK 5115). Gränstvisten stadfästes av kung

Magnus i Nyköping, men dock först 1345 då Ingevald inte levde längre (Lundberg 1976:23–24; SDHK 5115). Dessa uppgifter visar på Ingevalds närvaro i området och öppnar således för möjligheten att det kan ha varit han som anlade Sundboholm, för att på så vis bekräfta både sin närvaro och sin status i det område där han ägde mark.

5.3 Arkeologiska data

Platsen där ruinen av Sundboholm ligger har inte undersökts arkeologiskt men den finns beskriven i fornminnesregistret till följd av den fornminnesinventering som gjordes för den ekonomiska kartan i Bälings socken 1985 (FMIS Bälings 60:1). Följande data är hämtade från fornminnesregistret och baseras på den inventeringen. Som lämningstyp anges 'borg' och lämningarna klassas antikvariskt tillhöra kategorin 'fast fornlämning' (FMIS Bälings 60:1). Lämningarna beskrivs vara efter en 'befäst gårdsanläggning med medeltida borgkaraktär' och dess grund ligger på en holme i riktning NNV–SSÖ inom ett ca 225 x 40–100 meter stort område (FMIS Bälings 60:1). Grunden är rektangulär till formen och mäter 30 x 13 meter i yttre mått, och har 0,3–0,8 meter höga och 1–1,5 meter breda murar. Murarna är huvudsakligen uppbyggda av otuktade naturstenar (0,2–1 meter stora) som delvis är sammanfogade med kalkbruk. Tegelstensbitar och tegelstensrester har även ställvis konstaterats i murens yta (FMIS Bälings 60:1). Inga andra byggnader finns registrerade i området (FMIS Bälings 60:1).

Grunden är uppdelad i flera rum (se fig. 2). Det närmast åt NNV belägna rummet är 13 x 6 meter och förhöjt över markytan 0,3–0,5 meter, vilket vid fornminnesinventeringen har tolkats som ett möjligt fundament för ett torn. Den övriga delen av grunden är uppdelad i två rum som mäter 9 x 7 respektive 12 x 9 meter och 0,5–1 meter djupt. Det mindre rummet är beläget i mellersta delen av grunden och är det som är djupast, varav det sannolikt utgjort ett källarplan. Närmast VSV om sistnämnda rum, i anslutning till VSV långsidan, är tre mindre rum varav det mellersta består av en 7 x 3 meter (NÖ–SV) ingångssektion som skjuter ut något från den VSV långsidan. De övriga två rummen flankerar ingångssektionen i NNV respektive SSÖ och är ca 4 x 3 meter stora och sammanhänger med de omslutande större rummen (FMIS, Bälings 60:1). Områdets begränsning åt VNV utgörs delvis av en förmodad terrasserad kant som är 0,2–0,3 meter hög och ställvis kan stenar konstateras i ytan, mellan 0,2–0,5 meter stora. Diket eller den eventuella vallgraven utgör områdets södra begränsning och avsnör det näs där gårdsanläggningen var belägen, det är 210 meter långt (VNV–ÖSÖ, V–Ö och SSÖ–NNV), 2–4 meter brett och 0,3–1 meter djupt (FMIS, Bälings 60:1).

6 UNDERSÖKNING

6.1 Form, material och funktion

Detta kapitel avser att försöka besvara min första frågeställning; vilken typ av anläggning var Sundboholm under medeltiden? Vilka möjligheter ger en arkeologisk analys av form, byggnadsmaterial och placering i landskapet att förstå vilken funktion platsen haft? Begreppet funktion kommer i detta kapitel främst att beröra huruvida platsen kan räknas som befäst eller inte. Skissen i figur 2 visar den tänkbara planlösningen

och den är sammanställd efter fornminnesregistrets uppgifter (FMIS Bälinge 60:1), Christian Lovéns planritning (Lovén 2000:50) och efter egna observationer vid besök av platsen. En något försiktigt hållning till fornminnesinventeringens precisa rumsuppdelning och invändes mått har tagits eftersom jag vid mina egna observationer inte kunde se den exakta indelning som angivits. Sundboholms grund var rektangulär till formen och den mäter 30 x 13 meter utvändigt. Husets grundmur antas ha varit ungefär 0,3–0,8 meter hög och 1–1,5 meter bred och uppbyggd av otuktade naturstenar. Stenarna som är 0,2–1 meter stora har förmodligen varit sammanfogade med kalkbruk och i murens yta har tegelstensbitar och tegelstensrester ställvis konstaterats (FMIS Bälinge 60:1).

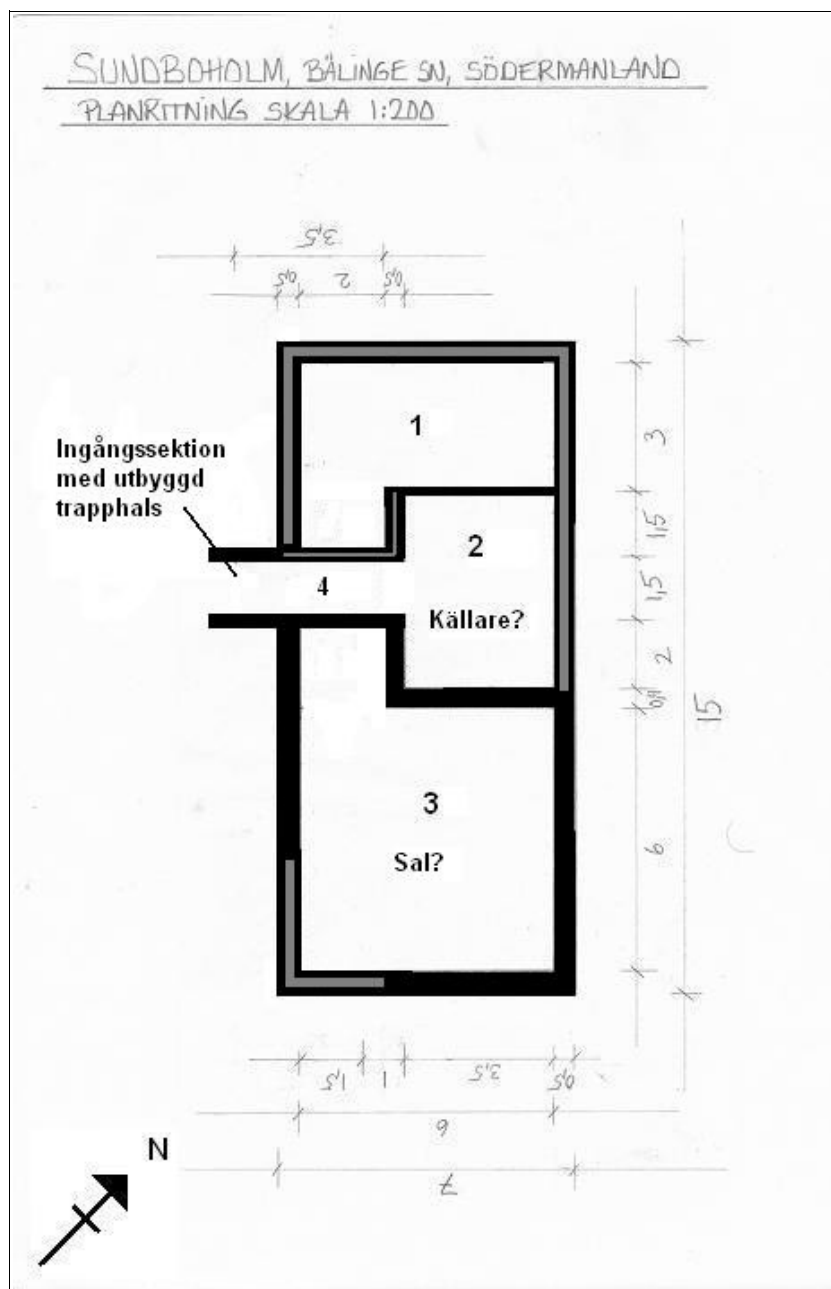

Illustration 1: Fig. 2: Planritning av Sundboholm, Bälinge sn i skala 1:200. Ritningen är sammanställd efter fornminnesregistrets uppgifter (FMIS, Bälinge 60:1), Christian Lovéns planritning (Lovén 2000:50) och efter egna observationer vid besök av platsen. Den visar grunden och en tolkning av rummens funktion och indelning. Grått streckade partier är osäkra. Skiss av förf.

De synliga lämningarna av Sundboholm utgörs av den natursten som husets grundmur var uppbyggd av (se fig. 3). I den södra delen av huset, det som i figur två motsvarar salen, återfinns den största mängden sten och de ligger väldigt tätt. Den norra delen av huset innehåller förhållandevis lite sten som ligger mycket mer glest. En fråga man ställer sig är varför fördelningen av sten är så ojämn? Det finns en tydlig koncentration av stenar längs med den ”vägg” som skiljer den södra delen av huset från den norra delen av huset, och sannolikt har grundmuren delat av husgrunden där. Rum nummer ett beskrivs vara förhöjt över markytan med 0,3–0,5 m och har tolkats som ett möjligt fundament för ett torn, medan rum nummer två som var det djupaste har tolkats som ett källarplan (FMIS Bälinge 60:1). Tornbyggnader kan kännetecknas av källargropar och de förefaller vara separerade från huvudbyggnaden (jfr Drakulla i Myresjö socken och Os i Öja socken, båda Småland, i Hansson 2001:198, 203). Rum nummer ett som vid fornminnesinventeringen tolkats som ett möjligt fundament för ett torn uppvisar inte alls den karaktär som i exemplen Drakulla och Os, vilket medför att tornets existens möjligtvis bör ifrågasättas. Det område av husgrunden som vid fornminnesinventeringen tolkats som ett källarplan är vid observation inte påtagligt nedsänkt och förekomsten av sten i det området är glest, vilket skiljer sig i jämförelse med andra undersökta källargropar som karaktäriseras av någorlunda tydliga nedsänkningar i marken med en ansamling sten i dem (t. ex. ovan nämnda Drakulla och Ekenäs i Films socken, Uppland i Rahmqvist 1996:274). Lämningarna av Sundboholm är inte särskilt tydliga och en arkeologisk utgrävning skulle kunna ge många fler svar på hur platsen sett ut.

Ingångssektion är ett spännande element av byggnadslämningarna och Christian Lovén har tolkat den som en trapphals (Lovén 2000:52). Konstruktionen anges i fornminnesregistret vara 7 x 3 meter och skjuter ut från VSV långsidan (FMIS Bälinge 60:1). Trapppreferensen är en intressant aspekt av Sundbohols utformning och i jämförelse kan nämnas Hultaby i Småland (Hansson 2001:219). Där har två trappor gett tillträde till borgplatån som gården ligger på, en smalare som är ungefär sju meter lång, och en bredare trappa som börjar nedanför ringmuren och sedan leder upp genom den (Hansson 2001:219). Den är nio meter lång och sex meter bred fram tills att muren börjar, genom muren är den ungefär tre och en halv meter lång och över två meter bred (Hansson 2001:219). Martin Hansson menar att den framstår som en paradtrappa som leder besökaren nästan direkt upp till borghuskällarens ingång (Hansson 2001:219). Eftersom Sundbohols ingång vätter ut mot vattnet förefaller tanken befogad att det främst var från vattenleden besökare tog sig till och från Sundboholm. Från ingången bör det rimligtvis ha funnits någon form av trappkonstruktion som kunde leda besökare upp till och ner från holmens platå. Åter igen skulle en arkeologisk undersökning skulle kunna visa eventuella bryggämningar och trappor upp mot ingången och ge en tydligare bild av platsen.

Idag går att ta sig ut till holmen från landsidan till fots eftersom landhöjning gjort att våtmarken är tillräckligt torr (dock rekommenderas stövlar), men på 1300-talet när vattennivån var högre och våtmarkens ojämnheter måste varit svåra att ta sig över, framför allt till fots, men även till häst. Detta väcker tanken om Sundbohols tillgänglighet. Hur tog besökare sig till platsen, och för vem eller vilka var den avsedd? Vad såg man på vägen dit och vad såg man från Sundboholm? Matthew Johnson diskuterar vikten av att fundera kring hur rörelse har kan ha skett i landskapet, men även hur den rörelsen kan ha avgränsats och kontrollerats aktivt vid anläggandet av ett borglandskap (Johnson 2002:26). Från Sundbohols holme kan man idag se till Måstena (se fig. 1) trots att området är täckt med träd och buskar, men under Sundbohols tid bör området

ha varit avröjt vilket gett möjlighet till både bättre utblick och inblick. Johnson diskuterar hur den engelska sociala eliten organiserade sina borglandskap med trädgårdar, jaktparker och fiskedammar, och han tar upp olika exempel på vattnets mening och betydelse för dessa landskap (Johnson 2002:33–34, 44–48). Han menar att på samma gång som vattnet avgränsar och kontrollerar tillträde till en plats så skapar vatten öppna ytor vilket visar upp platsen (Johnson 2002:47). En annan intressant aspekt som han nämner är hur en byggnads reflektion i vattnet skapar en rumslig illusion av att vara större än vad den är i verkligheten (Johnson 2002:47). Vilka var avsikterna för Sundboholms placering vid vattnet? Var det för att avgränsa och begränsa tillträde? För att visa upp byggnaden? Frågor som helt klart tåls att tänka på.

De material som hittas vid platsen är natursten, kalkbruk och tegelstensbitar (FMIS Bälinge 60:1). Naturstenen har utgjort husets grundmur och sammanfogats med kalkbruk. Inga iakttagelser av varken eldstad eller spisröse är gjorda från fornminnesinventeringen (FMIS Bälinge 60:1), men de tegelbitar och tegelsrester som konstaterats kan ge en indikation om att en eldstad eller spismur har funnits i byggnaden (jfr Borgaholm i Nordin 2005:124). Avsaknad av värmekälla kan även kopplas till tankar om att byggnaden främst användes på sommarhalvåret (jfr Hultaby i Hansson 2001:219). Vad avser överbyggnaden anser Ann-Christin Mattisson att det är tveksamt att Sundboholm en gång skulle varit ett stenhus och menar att lämningarna snarast tyder på att bara grunden varit av sten och att resten var byggt av trä (Mattisson 1986:75). Christian Lovén anser däremot att Sundboholm har varit ett stenhus och drar slutsatsen att huset delvis bör ha varit av tegel med tanke på de tegelrester som påträffats vid platsen (Lovén 2000:51–52). Efter att själv ha besökt platsen kan konstateras att om Sundboholm en gång varit ett stenhus delvis byggt i tegel så

Fig. 3: Lämningarna efter det forna Sundboholm. Platsen visar idag endast en ruin av natursten, men på 1300-talet stod sätesgården här på holmens platå. Bilden är tagen från grundmurens sydöstra hörn mot dess nordvästra, vilket inte syns i bild. Området med stenarna i bilden utgör husgrundens södra del. Fotograf: Stefan Rosengren.

är det förhållandevis lite material kvar av den forna byggnaden och jag kunde till exempel inte se några spår av tegel (se fig. 3). Detta skulle kunna förklaras med att platsen plundrats på material, men det verkar mer sannolikt att Sundboholm en gång var, precis som Mattisson antagit, ett stengrunds hus med en överbyggnad av trä.

Tolkningen av att Sundboholm hade en överbyggnad av trä blir rimlig med tanke på att de flesta 'enkla borgar', som Martin Hansson benämner dem, oftast var byggda i timmer, och de var även timmerkonstruktionerna som var vanligast under nordisk medeltid (Hansson 2011:33–34). Sigurd Rahmqvist bekräftar att timrade hus i parstugeplan var ett vanligt inslag i 1300-talets större sätesgårdsanläggningar, och som två exempel ger han Vådersholm i Södra Vings socken i Västergötland och "Eggardsnäs" i Halla socken i Södermanland (Rahmqvist 1996:276). Att bygga i sten hade absolut sina fördelar, men det var dyrt och krävde specialutbildad arbetskraft som många gånger fick hämtas från kontinenten, vilket medförde att under 1200- och 1300-talen var stenbyggnader nästan helt förbehållet de kungliga länsborgarna och kyrkans borgar (Fritz 1972:33; Hansson 2011:34). Det fanns även många fördelar med att bygga i trä, såsom att det var billigare, det fanns gott om råvaran och dessutom fanns det människor nära till hands som behärskade kunskapen om hur man byggde i timmer, till exempel de flesta bönder (Hansson 2011:34–35).

Rent formmässigt och storleksmässigt påminner Sundboholm om de kungliga palats som byggdes under 1200-talet (Lovén 1996:104). I jämförelse kan två av palatsen nämnas; Alsnö hus i Uppland som mätte 30 x 14 meter och Lena (nu Kungs-Lena) i Västergötland som mätte 30 x 15 meter (Lovén 1996: 105–106). En byggnadstyp som är snarlik palatsens utformning är enkelhusborgen, eller 'det fasta huset' som det även kallas (Lovén 1996:349). Enkelhusborgens utformning var i regel rektangulär (men kvadratiska exempel finns) med tvårums- eller parstugeplan, trapphus och andra mindre utbyggnader kunde även förekomma (Lovén 1996:349). Enkelhusborgarna började uppföras under första hälften av 1300-talet men blev först under unionstiden den dominerande arkitekturformen av svenska befästa privatborgar i sten (Lovén 1996:349). Exempel på enkelhusborgar är Hammersta hus i Södermanland, 31 x 19 meter, och Vik i Uppland, 24 x 12 meter (Lovén 1996: 339, 343). Under medeltiden var tvårumsplan, parstugeplan eller loftstugeplan tre vanligt förekommande plantyper (Lovén 1996:32). Christian Lovén menar att Sundbohols källarvåning är en planlösning som visar på en variant av parstugeplan (jfr klassisk parstugeplan i Vik, Balingsta socken, Uppland i Lovén 1996:343) och med tanke på murtjockleken tror han inte att byggnaden haft mer än en övervåning (Loven 2000:52). Det senare uttalandet grundar sig på tanken att Sundboholm var ett stenhus, vilket det sannolikt inte var. Kunde murtjockleken ha burit upp två våningar av trä?

Christian Lovéns hävdar att Sundboholm var en obefäst gård eftersom holmen var 400 meter lång, för att grundmurarna var knappt metertjocka och för att han ser byggnaden som en efterföljare till palatsen, vilka var obefästa (Lovén 1996:470). Den tolkningen av Sundboholm kan anses vara tämligen förenklad av flera anledningar. Dels utgår Lovén från sin egen definition av vad som räknas vara en befäst repektive en obefäst holme, är de längre än 200 meter räknar han dem som obefästa (Lovén 1996:28, 470). Dels betraktar han byggnaden främst ur ett estetiskt perspektiv och har därför inte tagit hänsyn till den helhet av aspekter som Martin Hansson menar är centrala för förståelsen av en plats (Hansson 2011:33). En viktig synpunkt att framföra i detta avseende är den militära synen på befästa lokaler, som Martin Hansson menar varit

förhärskande inom tidigare borgforskning (Hansson 2001:196–198). Ofta är det både svårt och problematiskt att tolka det arkeologiska källmaterialet och avgöra vad en lämning i landskapet verkligen representerar. Hansson förfäktar därför att borgar och gårdar bör ses i en fallande skala från verkligt militärt befästa platser till platser som kan klassificeras som sociala och symboliska befästningar (Hansson 2001:196–198).

Vid en närmare analys av holmens närmiljö visar det sig att den är någonstans mellan 225–250 meter lång och den ligger i samma sträckning som grundmurarna efter huset, det vill säga NNV–SSÖ, och den sluttar relativt flackt ner mot vattnet i NNV där det bildas ett utskjutande näs. Åt de övriga riktningarna är holmen markant upphöjd från markytan och mot VSV sluttar den som nämnts tidigare väldigt markant ner mot vattnet. Holmen är en naturbildning som höjer sig ca 3,5 m över havet (enligt Harry Alopaeus mätning) och har under medeltid varit omringad av både vatten och våtmarker och enligt fornminnesregistret har ett avgränsade dike i söder tolkats som en eventuell vallgrav (FMIS Bälinge 60:1). Martin Hansson menar att vid anläggandet av en medeltida borg eller befäst residens så drog man nytta av landskapets förutsättningar för att skapa kontroll av tillträde, men också möjligheter till försvar (Hansson 2011:34). Han nämner naturliga hinder som mossar, våtmarker och vattendrag, höjder, branter och stup som exempel på topografiska utgångspunkter vid val av plats för en borg eller ett befäst residens (Hansson 2011:34). Det är tydligt att Sundboholms placering på en holme med vatten och våtmarker runt omkring var både medveten och strategisk och landskapets fysiska förutsättningar utnyttjades ändamålsenligt. Men förutom placeringen och en eventuell vallgrav finna inga andra lämningar eller spår som tyder på att platsen var befäst ur ett mer militärt perspektiv. Det går i och för sig inte att utesluta att gården och holmen kan ha omgett av en vallgrav och en träpallisad (jfr t. ex. Drakulla i Hansson 2001:198–200), men sannolikt var de i så fall inte uppförda i ett försvarssyfte, utan snarare för att ge platsen en visuell befästningseffekt.

Ut mot vattnet sluttar holmen relativt brant och om byggnaden hade ett torn och en träpallisad har möjligheterna att kontrollera och begränsa både tillträdet och insynen till platsen förmodligen varit ganska goda. Har det inte funnits varken torn eller träpallisad har däremot de möjligheterna varit något begränsade. Från holmen ges en god utblick runt omgivningarna men eftersom holmen sluttar relativt flackt mot landsidan sett framstår platsen som närmast oförsvarad om det inte funnits varken vallgrav eller träpallisad i den riktningen. Ur befästningssynpunkt blir det dock tydligt att det i Sundboholms fall inte har rört sig om en militär befästning. Landskapets topografiska förutsättningar befäste platsen naturligt, men dess placering på holmen fungerade sannolikt mer som ett symbolist försvarswerk, vars huvudsyfte var att avskilja platsen från omgivningen snarare än att fungera som försvar mot anfallare (Hansson 2001:198).

En intressant befästningsaspekt är dock de stäk som ligger vid inloppen från Östersjön, Stäk (FMIS Bälinge 83:1) och Sibbostäk (se fig. 1). Vid Stäk finns bebyggelseämningar av en övergiven tomt som har hetat Lilla Stäk och udden bredvid heter Stäksö och är belagd första gången 1376 (Lundberg 1976:21; FMIS Bälinge 83:1), däremot har Sibbostäk en mycket yngre datering och omnämns först 1587, då som ett aborrfiske (Lovén 1996:338). Vattenfarleden in i Sibbofjärden utnyttjades kontinuerligt under medeltiden (Lundberg 1976:19–20), något som Sundboholms entré som vätter ut mot vattnet även ger en indikation om. Att anlägga stäk som spärrade och kontrollerade inloppen från Östersjön verkar rimligt, även om de första skriftliga dateringarna är senare än de båda gårdarna Sundboholm och Nynäs, som båda ligger strax innanför.

Christian Lovén menar att stäken kan ha anlagts för att skydda hela bygden och att de inte behöver knytas till gårdarna, men möjligheten att det finns en relation dem emellan utesluter han inte (Lovén 1996:338, 470). Även om stäket inte fungerat som en direkt befästning för Sundboholm kan det ändå gett gården en indirekt befästningsfunktion.

Med hänsyn till Martin Hanssons 'fallande skala av befästningar' blir det relevant att se Sundboholm som en socialt och symboliskt befäst plats där de rent militära försvarsaspekterna stod i skymundan för de symboliska och visuella befästningsaspekterna. Det symboliska uttrycket manifesterades även genom Sundboholms arkitektoniska uttryck och det är lockande att jämföra Sundboholm med de kungliga palatsmiljöerna eftersom form och storlek och även det avskilda läget stämmer överens. Palatsen och enkelhusborgarna var dock stenhus och som redan konstaterats var Sundboholm med största sannolikhet en timmerbyggnad. Att bygga i sten var under 1200- och 1300-talen nästan helt förbehållet de kungliga länsborgarna och kyrkans borgar och frälsets sätesgårdar var för det mesta byggda i timmer (Fritz 1972:33; Hansson 2011:34). Palatsen kan ha fungerat som en statusreferens till Sundboholms form och storlek, men Sundboholm som plats bör nog snarare ses som ett typiskt exempel på hur en enskild individ i det medeltida samhället manifesterade sin sociala ställning som värdsligt frälse genom att aktivt välja en specifik materiell iscensättning (Nordin 2005:18). Kungamakt och kyrka konkurrerade om makt på delvis andra fält än aristokratin, och som aktörer hade de olika habitus (Ferm 2004:16–17). Att uppföra en sätesgård var ett av de estetiska attribut som det värdsliga frälset lade sig till med för att befästa sin sociala ställning och hävda sig inom gruppen (Nordin 2005:20). Att tolka materiella lämningars karaktär kan som tidigare nämnts vara svårt och problematiskt, men i detta fall kan en materiell distinktion synliggöras mellan dessa grupper i det medeltida samhället. Distinktionen visar vikten av *hur* något skulle göras (Nordin 2005:21), vilket tog sig olika materiella uttryck för aktörer med olika habitus.

6.2 Symbolik, kapital och habitus

För att kunna tolka ett materiellt uttryck kan det vara givande att ställa kontextuella frågor som berör relationerna mellan individ och samhälle och mellan praktik och struktur (Hodder 2003:208). Ian Hodder lyfter fram hur den materiella kulturen blir lättare att tolka om den placeras i tid och rum och i relation till andra arkeologiska objekt, och menar att det nätverk av relationer som då framträder innehåller ett tolkningsbart meningsinnehåll (Hodder 2003:204). De föregående kapitlen i denna uppsats har försökt klarlägga delar av det medeltida samhällsklimatet och dess strukturer för att kunna, som Ian Hodder förevisar, placera Sundboholm i tid och rum. Som Ian Hodder nämner kan 'relationen mellan individ och samhälle och praktik och struktur' vara givande för att tolka ett materiellt uttryck, och inom ramen för den tanken tänkte jag försöka besvara min andra frågeställning; hur kan Sundboholm som materiellt uttryck tolkas i det medeltida samhället utifrån begreppen kapital, habitus och feodalism? Utgångspunkten för denna analys grundar sig på antagandet att Sundboholm uppfördes på Ingevald Estridssons initiativ, vilket är den förklaring jag finner mest rimlig och tycker att de historiska beläggen pekar på (se kap. 5.2).

I uppsatsens kapitel om 'Hammersta-ätten och habitus' behandlas Ingevald Estridssons sociala ställning och nätverk och förslag ges på vad som kan ha representerat hans ekonomiska, sociala, symboliska och

kulturella kapital (se kap. 4.3). Enligt Pierre Bourdieu utgör kapitalen ramarna för en individs habitus, vilket i sin tur belyser den förmåga han eller hon hade att hävda sig inom de olika konkurrensutsatta fälten (Ferm 2004:16–19). I föregående kapitel diskuteras Sundboholm som ett typiskt exempel på hur en enskild individ i det medeltida samhället framhävde sin sociala ställning som frälse genom att välja en speciell form av ett estetiskt uttryck (Nordin 2005:18). Detta uttryck representerar en gemensam bakomliggande kultur, som till stor del fördes fram och bars upp av de feodala strömmningarna i samhället (Nordin 2005:20). Mot bakgrund av Ingevald Estridssons socioekonomiska förutsättningar ser jag uppförandet av Sundboholm som en 'feodal manifestation'. Den materiella manifestationen representerar och iscensätter Ingevalds tillgångar på kapital och hans habitus.

I min förståelse av Sundboholm som plats urskiljer jag två faser. Den första fasen i Sundboholms historia är knuten till Ingevald Estridsson och rör perioden efter 1313 till någon gång mellan 1327–1337 då Ingevald gick bort (ÄSF 1989:235). Den andra fasen (belagd 1359–1383) rör tiden efter Ingevalds död och är först knuten till hans son Magnus Ingevaldsson med makan Ingrid Erengisledotter, och efter dem deras dotter Kristina Magnusdotter med maken Nils Gädda (ÄSF 1989:235; SDHK 7636, 8133, 12371). Ett landskap är under ständig förändring till följd av både mänskliga och naturliga aktiviteter (Anglert 2006:230–231). Även om Sundboholm som materiellt ting representerar något varaktigt så kan en funktionsmässig förändring skönjas mellan de två faserna.

Det finns inga dokument som knyter Sundboholm som egendom eller sätesgård till Ingevald Estridsson, skriftligt belagd som sätesgård blir Sundboholm först under den andra fasen och Magnus Ingevaldsson. Men detta kan förklaras med att en del mäktiga personer aldrig skrev sig till någon egen befäst gård eftersom de residerade på någon av de kungliga borgarna som de ansvarade för (Hansson 2001:195–196). Ingevald var först fogde på Nyköpingshus, och senare i Stockholm (Fritz 1972:79), vilket kan vara en anledning till att han aldrig skrev sig till Sundboholm. Om Ingevald Estridsson var en 'nouveau-riche' i det medeltida samhället kanske tanken med Sundboholm var att skapa sig en representativ social arena och en plats dit han kunde bjuda in folk och knyta kontakter (jfr Hultaby i Hansson 2001:223–225).

Strävan efter hegemoniska positioner var typiska för den nya frälsegruppen och de hävdade sin plats i den feodala hierarkin med sina sätesgårdar (Nordin 2005:20). Genom Sundboholm iscensatte Ingevald Estridsson sin sociala ställning och sin grupptillhörighet som frälse gentemot en omgivande bondebygd men även gentemot andra individer inom frälset. Ingevalds strävan efter en hegemonisk position vittnar om en indirekt maktutövning och tar sig uttryck i avskildheten på holmen och genom Sundboholms symboliska formspråk (Nordin 2005:17–18). En av Ingevalds avsikter med Sundboholm var säkerligen att uppvisa för andra inom frälsegruppen att han hade möjlighet att genomföra ett byggföretag av den omfattningen. Att uppföra en byggnad i Sundboholms storlek och med den placeringen krävdes säkerligen en hel del planering och stora resurser (jfr Borgaholm i Nordin 2005). I enlighet med den poststrukturalistiska tanken om 'författarens död' (Johnson 2002:28–29) kan jag aldrig få reda på vilka exakta tankar och avsikter individen Ingevald Estridsson hade med uppförandet av Sundboholm. Men i egenskap av att Ingevald tillhörde det medeltida frälset kan gruppidentiteten i någon mån synliggöra honom som person.

I det omgivande landskapet i Bälinge socken symboliserade Sundboholms materiella uttryck en

representation av makt genom en statusindivid ur frälset (Hansson 2001:198). Martin Hansson hävdar att frälset strukturerade och organiserade landskapets rumsliga mönster för att kunna upprätthålla både maktrelationer och sociala relationer, och han menar att det blir särskilt tydligt när det gäller borgar och huvudgårdar där förutom landskapet, som redan påpekats, även arkitekturens symbolik utnyttjades för att tydliggöra individens status och intentioner (Hansson 2001:217). För att kunna ta fasta på Sundboholms funktion i det omgivande landskapet är det väsentligt att lyfta fram landskapet som ett socialt rum, vilket är i ständig förhandling med både naturliga och kulturella uttryck men även sociala relationer (Anglert 2006:231). Mats Anglert betraktar landskapet som en ständigt föränderlig kulturell process och förfäktar att se landskapets olika rum och platser som en helhet där olika sammanhang av mänskligt handlande måste relateras till varandra (Anglert 2006:230–231). För att urskilja förändringar i landskapet menar Anglert att det är viktigt att identifiera funktionella och symboliska betydelser likväl som strukturer i rummet (Anglert 2006:245). Förändringar kan vara relaterade till strategier förankrade i ekonomiska, sociala eller politiska förhållanden, vilka genom mänskligt handlande har förändrat eller reproducerat sammanhangen i landskapet (Anglert 2006:245).

I uppsatsens begreppsdiskussion diskuteras begreppen huvudgård och sätesgård utifrån C-G Andrä och Sigurd Rahmqvist (Andrä 1961; Rahmqvist 1996). Utifrån Rahmqvists definitioner och analyser av godscomplex och godsbildning vill jag placera Sundboholm i vad Mats Anglert kallar ett föränderligt socialt skapat landskapsrum. Martin Hansson menar att den enskilda huvudgårdens rumsliga lokalisering kan avslöja både de sociala och ekonomiska relationer som rådde mellan en jordägande frälseperson och den omgivande befolkningen (Hansson 2001:30).

Sundboholm nämns inte som varken *curia* eller *mansio* i de medeltida brev som finns bevarade från Ingevald tid, men från 1359 finns belegg för att Sundboholm var sätesgård för Ingevalds son Magnus Ingevaldsson, och senare för Magnus dotter Kristina Magnusson med maken Nils Gädda (SDHK 7636, 8133). Exakt hur mycket jordegendomar som tillhört Sundboholm under åren från Ingevalds tid fram tills ägobyttet med Bo Jonsson (Grip) 1383 är okänt. Men under åren 1359–1383 knyts med byten och köp allt mer jordegendomar till Sundboholm och vid ägobyttet med Bo Jonsson upprättas 1383 ett dokument över godsets storlek (SDHK 12371). Under Sundboholm låg då fyra torp, men merparten av de jordegendomar som var knutna till gården brukades av landbor, och den återfanns dels inom den egna socknen, dels i andra socknar (Janzon 2006:158–159). I figur 4 visas en karta över Rönö och Hölebo härad med den administrativa och judiciella indelning som var aktuell omkring 1550 (Janzon 2006:23). De inringade områdena visar i grova drag de områden med gårdar och torp som tillhörde Sundboholm vid ägobyttet 1383.

Sigurd Rahmqvist ger två innebörder till begreppet 'godskomplex', dels som en konkret storhet som har en mer eller mindre sammanhängande jordegendom inom ett givet geografiskt område, dels som en storgodsägares samlade jordinnehav vid en viss tidpunkt (Rahmqvist 1996:24). Rahmqvist menar att det är viktigt att ta reda på hur ett godskomplex har kommit till och gör därav en distinktion mellan 'godsbildning' och 'godssamling' (eller arrondering), där den förra innebär en mer slumpartad utökning av godset, och den senare ett mer aktivt och medvetet förvärv av jord geografiskt närbeläget sätesgården (Rahmqvist 1996:17–19). De dokument över byten och köp som finns bevarade och som rör Sundboholms godsutökning förefaller

vara av en mer medveten karaktär, där de berörda områdena utgörs av närliggande geografiska områden (se fig. 4). Kristina Magnusdotter och Nils Gädda verkar haft en ambition att bilda ett godscomplex (SDHK 9692, 10650), men huruvida det rör sig om 'godssamling' helt enligt Sigurd Rahmqvists definition skulle kräva mer tid och att undersöka än vad denna studie rymmer.

En annan intressant aspekt av Sundboholm som godscomplex rör dess underliggande torp. Sigurd Rahmqvist betraktar samhörigheten mellan huvudgård och torp som ett faktum och menar att torpen är ett användbart redskap vid godsundersökningar (Rahmqvist 1996:34). Rahmqvist ser torpetableringen vid huvudgårdar och sätesgårdar som ett system där godsägaren knöt arbetskraft som var nödvändig för ett storjordbruk till gården genom att erbjuda dem fast bosättning med eget ansvar för försörjning (Rahmqvist 1996:35). Torpetableringen vid större gårdar går att knyta till det successiva avvecklandet av träldomen, och representerar således en viktig social förändring i det medeltida samhället där livsvillkoren blev väsentligt förbättrade för storgodsens arbetskraft (Rahmqvist 1996:35). Många medeltida torp finns bevarade som övergivna tomter, och de kan alltså sägas vara ett nu synligt, konkret uttryck för det nya sociala system som växte fram under medeltiden.

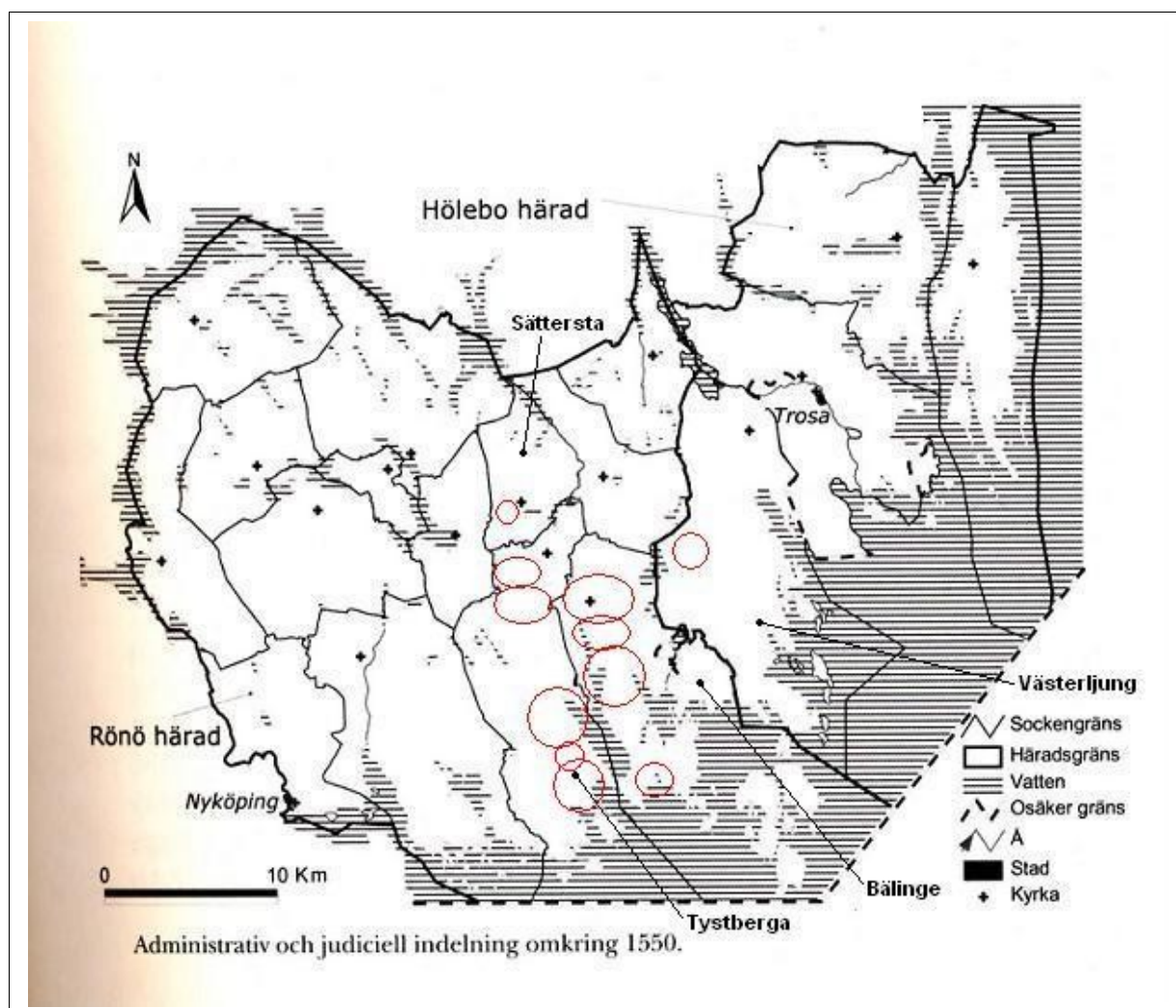

Fig. 4: Visar den administrativa och judiciella indelningen av Rönö och Hölebo härad omkring 1550 (Janzon 2006:23). Bälinge, Sättersta, Tystberga och Västerljungs socknar har märkts ut och de inringade områdena visar i grova drag de områden i respektive socken som följde med Sundboholm vid ägobyttet med Bo Jonsson (Grip) 1383. Tillägg gjorda av förf.

Av Sundboholms torp finns några bevarade som övergivna tomter (FMIS Bälinge 172:1; Tystberga 262:1, 270:1, 299:1, 164:1, 252:1, 250:1 och Västerljung 219:1). Detta ger en bild av att Sundboholm kan ha fungerat som ett agrart och ekonomiskt centrum i ett lokalt godscomplex (jfr Hultaby i Hansson 2001:219–221). Anläggandet av Sundboholm förändrade den sociala strukturen i det omgivande landskapet i Bälinge med omkringliggande socknar. Till följd av mänskligt handlande och genom strategier av både social, kulturell och ekonomiskt art (Anglert 2006:245) bildades över tid ett godscomplex kring sätesgården Sundboholm. En del av förändringen är synlig än idag i form av det nya sociala systemet (torpetableringen) som de annammade, vilket innebar att de knöt den arbetskraft de behövde till gården genom att erbjuda dem fast bosättning med eget ansvar för försörjning (Rahmqvist 1996:34–35). Detta kan återkopplas till den feodala samhällsstrukturen som från 1280 innebar att frälset som grupp fick en stark hegemonisk ställning gentemot andra grupper i samhället genom deras jordegendomar (Nordin 2009:253). Den ställningen manifesterades även genom arkitekturens formspråk vilket innebär att Sundboholms materiella uttryck talade om en indirekt maktutövning (Nordin 2005:17–18). I ett ekonomiskt fält för medeltida godsbildning och godsdrift (Ferm 2004: 20–23) kan Sundboholm som kapital ses att ha fungerat som ett socialt, ekonomiskt och administrativt maktcentrum på en lokal nivå.

6.3 Likhet och olikhet med andra platser

I detta kapitel ska andra medeltida byggnader och byggnadslämningar jämföras med Sundboholm och detta syftar till att försöka besvara min tredje frågeställning: kan en fördjupad förståelse av Sundboholm uppnås genom jämförelser med andra samtida platser?

Det första objekt jag tänkte jämföra Sundboholm med är Tynnelsö som ligger på en ö i Mälaren i Överselö socken, Södermanland. Valet av Tynnelsö motiveras dels av att Christian Lovén anser Tynnelsö vara, precis som Sundboholm, en tidig efterföljare till de nordiska folkungapalatsen (Lovén 2000:50–52, Lovén 1996:470). Dels för att Ingevald Estridsson besökte Tynnelsö 1313 när han genomförde det markbyte med biskop Styrbjörn (SDHK 256) som gav honom de jordegendomar i Bälinge socken där Sundboholm sedan anlades. En intressant synpunkt med det är att Ingevald alltså hade sett Tynnelsö med egna ögon innan Sundboholm byggdes. Det finns således en möjlighet att Tynnelsö kan ha varit en arkitektonisk referens till Sundboholms utformning.

Tynnelsö byggdes i slutet av 1200-talet och var strängnäs-biskoparnas viktigaste residens under medeltiden (Anund & Qviström 2010:77). Byggnaden står kvar än idag men har byggts om en hel del från dess ursprungliga form och utseende som var en rektangulär tegelbyggnad med måtten 17 x 9 meter (Lovén 1996:255). Två självklara likheter som Sundboholm delade med Tynnelsö var den rektangulära formen och det vattennära läget. Denna likhet mellan Sundboholm och Tynnelsö kan belysas med den ambition som frälset, både det andliga och det världsliga, hade att som grupp uttrycka sin särställning (en hegemonisk position) gentemot andra grupper i samhället (Nordin 2009:253). Arkitekturens formspråk och det avskilda läget på öar, holmar och näs var viktiga materiella uttryck för frälset och den feodala samhällsstrukturen som tog fart efter Alsnö stadga 1280 (Hansson 2011:175).

I första hand var Tynnelsös viktigaste funktion att vara en ståndmässig bostad för strängnäs-biskoparna, en

representationsbyggnad som upprätthöll biskoparnas anseende och maktställning i samhället (Anund & Qviström 2010:78). Detta kan motivera en funktionsmässig likhet mellan Tynnelsö och Sundboholm som representativa maktcentra (se kap. 6.2), men en olikhet blir även tydlig i den jämförelsen eftersom Tynnelsö fungerade i ett större regionalt sammanhang och Sundboholm i ett mindre lokalt sammanhang. De fungerade båda som kapital, men de konkurrerade om makt på två olika fält (Ferm 2004:16–17). Det blir genom detta möjligt att synliggöra en distinktion mellan å ena sidan kungamakt och kyrka och å andra sidan det världsiga frälset (aristokratin). Stenbyggnader var under 1200- och 1300-talen nästan helt förbehållet de kungliga länsborgarna och kyrkans borgar, och att bygga i timmer var det mest förekommande för frälstes sätesgårdar (Hansson 2011:34, Fritz 1972:33). Sundboholm var förmodligen uppfört i timmer medan Tynnelsö var en påkostnad byggnad i tegel, och detta speglar strängnäs-biskoparnas möjlighet och intresse av att utnyttja den tidens nya arkitektoniska uttryck (Anund & Qviström 2010:77). Detta pekar på dessa aktörers olika habitus, två olika sätt att representera sin ställning med, och det är en aspekt som materiellt uttrycker en central distinktion mellan dessa grupper i samhället.

Nästa jämförelseobjekt är sätesgården Ekenäs i Films socken, Uppland (FMIS Film 75:1). Ekenäs ligger på en markerad moränhöjd som före sjöns sänkning delvis bildade en udde i Gruvsjön, och uppfördes någon gång före 1340-talet (Ramqvist 1996:279). Detta jämförelseobjekt har en helt annan karaktär än det föregående, och om Tynnelsö representerade en omskriven och välkänd samhälllelit så representerar Ekenäs en spännande kontrast av mer okänd natur då det sannolikt tillhört en lokal lågfrälse individ (Rahmqvist 1996:274).

Ekenäs hade en 140 x 90 meter stor gårdstomt i riktning N–S och det finns lämningar efter 7 husgrunder, 1 spisröse, 1 terrasering, 2 källargropar, 1 brunnsgrop (osäker) och markröjda ytor (FMIS Film 75:1). Husgrunden till huvudbyggnaden är rektangulär och har måtten 9 x 25 meter och grundmurarna är 0,5–2 meter höga och 1,5–2,5 meter breda (FMIS Film 75:1). Grunden är indelad i två rum, vilka båda utgjorts av källare (ca 2 meter djupa) och mitt på ena långsidan finns ett utskjutande trapphus (FMIS 75:1). Trapphuset har förmodligen haft två trappor, en som leder ner till källaren och en upp till en överbyggnad (FMIS Film 75:1). Sigurd Rahmqvist tror att Ekenäs var en timmerbyggnad och beskriver att det intill mellanväggen i den ena källarens hörn finns flera tegelsärvor och tolkar det som spislämningar (Rahmqvist 1996:274). Sundboholms lämningar ligger på en holme i riktning NNV–SSÖ inom ett ca 225 x 40–100 meter stort område, grunden är 30 x 13 meter och har 0,3–0,8 meter höga och 1–1,5 meter breda murar, och från fornminnesinventeringen nämns inga andra lämningar inom området (FMIS Bälinge 60:1).

En direkt synlig olikhet mellan platserna rör lämningarnas omfattning och tydlighet. Ekenäs var en plats med flera byggnader och Sundboholm hade endast en (FMIS Bälinge 60:1; Film 75:1). En tydlig likhet mellan platserna är däremot det topografiska läget, huvudbyggnadens rektangulära form av parstugeplan och att de var socialt (och ej militärt) befästa platser (Rahmqvist 1996:274; för Sundboholm se kap. 6.1 och 6.2). Dessa likheter speglar den feodala iscensättning som blev typisk och viktig för frälsets sätesgårdar under bland annat 1300-talet (jfr även Borgaholm i Nordin 2005:130). En annan intressant detalj som visar på en likhet mellan Sundboholm och Ekenäs lämningar är det utskjutande trapphuset, vilka i båda fallen skjuter ut från mitten av ena långsidan (FMIS Bälinge 60:1; Film 75:1).

En spännade aspekt mellan Ekenäs och Sundboholm är att de båda fungerade som sätegårdar i ett godscomplex. Ekenäs grundades av en lokal, sannolikt lågfrälse, person någon gång före 1340, men mot slutet av 1300-talet förvärvades gården av en högfrälse person (Rahmqvist 1996:279). Godscomplexet bildades av skattejord genom godsbildning och hade en ganska liten geografisk omfattning, i dess centrum var en by (Bryttbyn) som bestod av fyra frälsehemman och under gården låg fyra gårdar som upptagits på godsets utmark (Rahmqvist 1996:270–272). I likhet med Sundboholm bildades Ekenäs godscomplex genom godsbildning, och anammade det nya sociala systemet som innebar att godsägaren tog upp torp eller gårdar på sin utmark (Rahmqvist 1996:35). Måstena låg under Sundboholm vid ägobyttet 1383, och det omtalas skriftligt första gången 1328 som ”[...] *de villa Mæstenæ* [...]” (SDHK 3542). Ordet '*villa*' motsvarar termen by och är en allmän eller neutrala term då den inte avslöjar hur många gårdar eller brukare som räknas inom den (Rahmqvist 1996:15–16). Men det indikerar att Sundboholm, precis som Ekenäs, hade en by knuten till godscomplexet.

Vid en bedömning mellan de likheter och olikheter som Sundboholm och Ekenäs uppvisar så träder en snarlik bild fram. Båda blev med tiden sätesgårdar i godscomplex tillkomna genom godssamling (arrondering) och de förefaller att ha fungerat på ett liknande vis i sin lokala omgivning. Den mest intressanta jämförelsen med Ekenäs är att det som godscomplex kan fungera som en givande modell för att nå en djupare förståelse för hur Sundboholm kan ha fungerat som gods i det medeltida samhället. De historiska beläggen indikerar på en distinktion av habitus mellan gårdarnas grundare, men dock inte användare eftersom Ekenäs togs över av högfrälse personer (Rahmqvist 1996:279). I vilket fall är det svårt att urskilja materiellt, eftersom lågfrälse godsägare valde, precis som högfrälse, att geografiskt avskilja sig och sin gård från det omgivande bondesamhället för att markera sin sociala position (Rahmqvist 1996:274). En annan intressant aspekt som Sundboholm och Ekenäs delar är att de materiella lämningar efter godscomplexen idag utgör ett fossilt landskap där gårdsruiner och övergivna torp finns bevarade som en del av det moderna landskapet. Det fossila landskapen skildrar en social struktur från 1300-talets samhälle och lämningarna vittnar om den sociala förändring som skedde i och med torpetableringen.

7 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

Denna undersökning handlar om sätesgården Sundboholm som anlades i början av 1300-talet i Bälinge socken i Södermanland. Syftet var att undersöka vilken typ av plats Sundboholm kan ha varit med utgångspunkt i det arkeologiska källmaterialet och ruinens form. Syftet var även att undersöka vilken funktion platsen Sundboholm hade i det medeltida samhället. Pierre Bourdieus begrepp fält, kapital och habitus har tillsammans med begreppen feodalism och hegemoni tjänat som utgångspunkter för att nå en djupare förståelse för platsen och människorna bakom Sundboholm. Avsikten har varit att se de materiella lämningarna och de skriftliga källorna i ett diskursivt sammanhang, för att kunna placera Sundboholm, så väl det går, i tid och rum.

Christian Lovén hävdar att Sundboholm var ett stenhus som kan ses som en tidig efterföljare till de kungliga palatsen. En avsikt har varit att konfrontera den något förenklade bild som Lovén ger av Sundboholm. Detta har gjorts genom att försöka se platsen ur ett helhetsperspektiv där fler aspekter än de

rent estetiska tas hänsyn till. Inom ramen för undersökningens tidsavgränsning, 1280–1383, ser jag att Sundboholm upplever två faser. Den tidiga fasen är sammankopplad med Ingevald Estridsson och handlar om hur hans socioekonomiska förutsättningar kan kopplas ihop med anläggandet av Sundboholm och dess materiella och symboliska uttryck. Den andra fasen är sammankopplad med dels Ingevalds son Magnus Ingevaldsson med maka, dels med Magnus dotter Kristina Magnusson med make, och handlar om Sundboholm och det godskomplex som växte fram runt gården. Mina resultat och slutsatser har nedan sammanfattats under de frågeställningar som jag formulerade för att nå mitt syfte.

– *Vilken typ av anläggning var Sundboholm under medeltiden? Vilka möjligheter ger en arkeologisk analys av form, byggnadsmaterial och placering i landskapet att förstå vilken funktion platsen haft?* Lämningarna efter Sundboholm visar en rektangulär husgrund med måtten 30 x 13 meter, vilket storleksmässigt och formmässigt går att jämföra med de kungliga palatsen som till exempel Alsnö hus och Lena. En ren arkitektonisk och formmässig jämförelse med palatsen är dock förenklad och för att förstå Sundbohols funktion i det medeltida samhället eftersträvas en helhetssyn på platsen. Husgrunden visar på en variant av parstugeplan och byggnaden har förmodligen utgjorts av ett källarplan och haft minst en övervåning. Den förhållandevis sparsamma mängd sten som finns kvar på platsen vittnar om att husgrunden var av sten och att överbyggnaden sannolikt var av trä, vilket var kutym för sätesgårdar under 1300-talet. Enligt fornminnesregistret har inga iakttagelser av eldstäder gjorts, men de tegelrester som upphittats kan tyda på att en eldstad eller spismur funnits i byggnaden. Mitt på VSV långsidan av byggnaden vätter ingångssektionen ut mot vattnet och troligen har vattenleden utgjort den väsentliga vägen till och från Sundboholm. Från ingångssektionen sluttar holmen relativt brant ner mot vattnet, och möjligheten att den utgjordes av någon form av trappa som ledde besökare upp och ner från platån verkar troligt. Inga lämningar av försvarsverk har gjorts på platsen, men det går inte att utesluta att det förekommit. Sundbohols placering på en holme omsluten av vatten och våtmarker visar att landskapets topografiska förutsättningar har utnyttjats, men ur befästningssynpunkt är det tydligt att det rör sig om en symbolisk befästning vars huvudsyfte var att avskilja platsen från omgivningen, inte att stå emot anfallare.

– *Hur kan Sundboholm som materiellt uttryck tolkas i det medeltida samhället utifrån begreppen kapital, habitus och feodalism?* Sundbohols materiella uttryck och symboliska funktion vittnar om en bakomliggande kultur som bars upp av de feodala strömningarna i samhället. Att aktivt välja en viss placering, byggnadsmaterial och form av arkitektur till sin sätesgård var ett typiskt estetiskt attribut som den nya frälseklassen lade sig till med, dels för att bekräfta sin sociala ställning som frälse gentemot en omgivning, dels för att hävda sig inom gruppen. Sundbohols avskildhet och feodala estetik speglar Ingevald Estridssons habitus och tillgångar på kapital och vittnar om en strävan efter en hegemonisk position. Ingevald kan ha utnyttjat Sundboholm som en social arena för representativitet och offentlig maktutövning, en plats dit han kunde bjuda in folk och jobba på sitt nätverk.

Utifrån tanken om landskapet som ett genom mänskligt handlande föränderligt socialt rum kan en förändring av Sundbohols funktion och geografiska omnejd skönjas över de två faserna. Genom arrondering skapas ett godskomplex runt Sundboholm och småningom sker en torpetablering på godsets utmark. Torpetableringen var en viktig social förändring som innebar ett väsentligt bättre liv för godsens

arbetskraft. Under sin brukningstid som sätesgård, och inom ramen för medeltida godsbildning, kan Sundboholm ses att ha fungerat som ett ekonomiskt, socialt och administrativt maktcentrum på lokal nivå. Efter ägobytet 1383 togs Sundboholmsgodset upp under Bo Jonssons (Grip) väldiga ägor, och Sundboholm förlorade sin funktion som sätesgård. När Sundboholm övergavs är okänt, men de materiella lämningarna efter gården har levt vidare sekel efter sekel, och idag bildar Sundboholms ruin tillsammans med de medeltida övergivna torpen ett fossilt landskap. Detta fossila landskap skildrar den sociala struktur som rådde i 1300-talets landskap, men lämningarna vittnar även om den sociala förändring som skedde i och med torpetableringen. Det fossila landskapet och de materiella lämningarna visar på en varaktighet men även föränderlighet.

– *Kan en fördjupad förståelse av Sundboholm uppnås genom jämförelser med andra samtida platser?* En tydlig likhet mellan Tynnelsö och Sundboholm är att båda platserna representerar den ambition som frälset (både andligt och världsligt) hade att som grupp uttrycka sin särställning gentemot andra grupper i samhället. Detta kan liknas vid en strävan efter en hegemonisk position som uttrycktes genom arkitekturens formspråk och det avskilda läget på öar, holmar eller näs. En annan likhet som spinner vidare på den första är att båda platserna fungerade som representativa maktcentran, men Tynnelsö fungerade i ett större regionalt sammanhang och Sundboholm i ett mindre lokalt sammanhang. Detta pekar på en central olikhet mellan platserna som grundar sig i distinktionen mellan å ena sidan kungamakt och kyrka och å andra sidan det världsliga frälset (aristokratin). Tynnelsö var byggt i tegel och Sundboholm i timmer och detta uttrycker två skilda habitus och därav två olika sätt att representera sin sociala ställning med. Detta är en aspekt som materiellt uttrycker en central distinktion mellan dessa grupper i det medeltida samhället. Genom att synliggöra denna olikhet nås en fördjupad förståelse om Sundboholm, och det visar att en rent formmässig och estetisk jämförelse är otillräcklig i helhetsförståelsen av en plats.

Ekenäs och Sundboholm delar fler likheter än olikheter och det är genom likheterna mellan platserna som en djupare förståelse av Sundboholm kan nås. Godskomplexet Ekenäs bildades genom godsbildning och fungerade med tiden som sätesgård för högfrälse personer, precis som Sundboholm. Båda hade gårdar och torp upptagna på sina utmarker och torpetableringen vittnar om den viktiga sociala förändring som skedde i och med avskaffandet av trälldomen. Gårdarna förefaller att ha haft en liknande roll och funktion i det medeltida samhället, och de materiella lämningarna bildar idag ett fossilt landskap som vittnar om varaktighet och förändring. Ekenäs som undersökt plats och gods fungerar som en god referens till förståelsen och synliggörandet av det (hittills) näst intill utforskade Sundboholm.

7.1 Förslag på vidare forskning

Det vore intressant att kvalitativt och kvantitativt utöka studierna av sätesgårdar i Södermanland för att få en djupare förståelse för hur högmedeltida godsbildning och torpetablering har sett ut där. Det vore intressant att se om det går att utröna maktstrukturella mönster med koppling till de sociala förändringarna som skedde under den tiden. En annan aspekt som jag börjat fundera lite på under denna uppsats är vilken relation sätesgårdar har till kvarnar, och det vore spännande att undersöka i ett landskap som Södermanland som är så starkt präglad av vatten.

8 REFERENSER

OTRYCKTA KÄLLOR:

Rosengren, H. 2011. *Sätessgården Sundboholm – en studie av landskapets och bebyggelsens utveckling i Bälinge socken, Södermanland*. Arkeologi II-uppsats, Stockholms universitet

TRYCKTA KÄLLOR:

Andrén, A. 1997. *Mellan ting och text. En introduktion till de historiska arkeologierna*. Stockholm.

Andrae, C-G. 1961. Hovedgård. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid bd 6 1956–1976*. Malmö.

Anglert, M. 1995. *Kyrkor och herravälde*. Lund.

– 2006. Landskapets urbanitet. Larsson, S. (red.). *Nya stadsarkeologiska horisonter*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.

Anund, J. & Qviström, L. 2010. *Det medeltida Södermanland. En arkeologisk guidebok*. Lund.

Bonnier, A C. Hägg, G. Sjöholm, I. 2008. *Svenska kyrkor. En historisk reseguide*. Stockholm.

Bourdieu, P. 1993. *Kultursociologiska texter/Pierre Bourdieu*. I urval av Donald Broady och Mikael Palme. Stockholm.

Ferm, O. 2004. Bengt Jönsson (Oxenstierna). Riddare, lagman, riksföreståndare och boksamlare. Ferm, O. & Nyström, S. (red.). *Bengt Jönsson (Oxenstierna) och hans värld*. Stockholm.

Fritz, B. 1972–1973. *Hus, land och län. Förvaltningen i Sverige 1250–1434*, 1 och 2. Stockholm.

Hansson, M. 2001. *Huvudgårdar och herravälden. En studie av småländsk medeltid*. Lund studies in Medieval archaeology 25. Stockholm.

– 2011. *Medeltida borgar. Maktens hus i Norden*. Lund.

Indebetou, O H. 1877. *Södermanlands minnen från äldsta till närvarande tider*. Stockholm.

Janzon, K. 2006. *Det medeltida Sverige. Band 2:2 Södermanland (Hölebo och Rönö)*. Stockholm.

Johnson, M. 2002. *Behind the castle gate. From Medieval to Renaissance*. London.

Ljung, S. 1959. Fogde. *Kulturhistoriskt Lexikon för Nordisk Medeltid bd 4 1956–1976*. Malmö.

Lindkvist, T. 1988. *Plundring, skatter och den fodala statens framväxt*. Opuscula Historica Upsaliensia 1. Uppsala.

Lovén, C. 1996. *Borgar och befästningar i det medeltida Sverige*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.

– 2000. Folkungapalatsen och deras uppföljare. Johansson, B-I. & Lovén, C. (red.). *Byggnader och betydelser. En antologi om arkitektur*. Stockholm.

Lundberg, G. 1976. *Bälinge socken under medeltiden. Bidrag till dess historia tiden 1280–1520*. Söderköping.

Mattisson, A-C. 1986. *Medeltida nordiska borg- och sätesnamn på -holm*. Uppsala.

Nordin, J, M. 2005. *När makten blev synlig – senmedeltid i södra Dalarna*. Stockholm studies in

archaeology 36. Stockholm.

– 2009. Of brick and stone. The archaeology of Birgitta Sonadotter and Stig Hansson. Individuality and architectural strategies in late Medieval Dalecarlia, Sweden. Regner, E. m.fl. (red.). *From ephesos to Dalecarlia. Reflections on body, space and time in Medieval and early modern Europe*. Stockholm..

Rahmqvist, S. 1996. Sätessgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. *Upplands fornminnesförenings tidskrift nr 53*. Halmstad.

– 2010. Bergström, C. m.fl. (förf.). *Björksund – en levande historia*. Malmö

Rosén, J. 1993. Kungamakt och riksenhet. *Den svenska historien 2. Från Birger Jarl till Kalmarunionen*. Stockholm.

– 1993. Det världsiga frälset. *Den svenska historien 2. Från Birger Jarl till Kalmarunionen*. Stockholm.

– 1993. Kungamakt och adel. Kampen mellan kungamakt, kyrka och adel vid 1200-talets slut och 1300-talets början. *Den svenska historien 2. Från Birger Jarl till Kalmarunionen*. Stockholm.

af Schmidt, K. 1936. *Röne och Hölebo härader: antikvariskt-topografiska anteckningar*. Nyköping.

Wahlberg, M (red.). 2003. *Svenskt ortnamnslexikon*. Språk- och folkminnesinstitutet. Uppsala.

ÄSF. 1989. *Äldre Svenska Frälsesläkter*. Bok I, häfte III. Ättartavlor, utg. av Riddarhusdirektionen, Stockholm.

– 2001. *Äldre Svenska Frälsesläkter*. Bok I, häfte I. Ättartavlor, utg. av Riddarhusdirektionen, Stockholm.

INTERNETBASERADE KÄLLOR, KARTOR OCH BILDER:

Alopaeus, H. 1990. Planritning av Sundboholms grund samt höjdkurvor. Sörmlands museums arkiv.

Rosengren, S. Fotograferade Sundboholms ruin 2011.10.11. www.stefanrosengren.se

Fornminnesregistret (FMIS). Bältinge 60:1, 2011.09.28, kl 10.14;

<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Svenskt Diplomatarium. SDHK nr: 2566; 7636; 8133; 9692; 10650; 12371; 5115

<http://www.riksarkivet.se/default.aspx?id=2453&refid=8005>

2011.11.08, kl 14:05;

<http://sv.wikipedia.org/wiki/Areaenhet> och <http://omvandlare.com/area/>

Stockholms
universitet